

Helene Langer
(www.dhm.de)

“...ตราใบใดที่ผู้หญิงไม่ได้ได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นมนุษย์
เพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์
อย่างสอดคล้องกับความปรารถนาของเธอเอง ...
และโดยเฉพาะในเยอรมนี
ยังคงถูกบ่งสร้างตามความต้องการของผู้ชาย
ตราใบนั้นจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงในการให้การศึกษาสตรีเยอรมัน...”

ABSTRACT

Modern Education for Women in Germany, 1870s-1960s

Bhawan Ruangsilp

How each society educates women reflects its attitudes toward this group of its members at any given time. This article is a study of the development of modern education for women in Germany from the 1870s to 1960s against the background of the alteration of the ideas about and self-perceptions of women. Initially, the German authorities extended modern—institutionalized and standardized—education to female population in order to subject their potential to the service of state and society. However, this development was inextricably intertwined with the process of emancipation of German women, basing upon the conception that good education would enable them to acquire political rights and ability to control their own life, and finally gender equality.

The article charts the development through different periods of German history: the German Empire, the Weimar Republic, the Third Reich, and pre-1960s West Germany. The struggle for better education for women started with the attempts to create/improve higher schools, training and career opportunity for female teachers, and admission of women to universities. While the state played a dominant role in shaping modern education for German women, the contributions of distinctive individuals shall be noted here.

Keywords: Education, Woman emancipation, Germany

การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนี ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๘๗๐ - ๑๙๖๐

ภาววรรณ เรืองศิลป์

"ผู้หญิงควรจะได้ศึกษา ก็เพราะผู้หญิงปรารถนาเช่นนั้น เพราะ
ทางเลือกที่ไม่จำกัดทางอาชีพการงาน คือ องค์ประกอบหลัก
แห่งเสรีภาพส่วนบุคคล และความสุจริตบุคคล"

เฮดวิก โดม (Hedwig Dohm) ค.ศ. ๑๘๗๖¹

๑. บทนำ

การศึกษานอกจากจะมีความหมายในตัวเองในฐานะที่เป็นกระบวนการ
กล่อมเกลาทางสังคมและพัฒนาความสามารถของมนุษย์แล้ว ลักษณะที่สังคม
หนึ่งจัดสรรการศึกษาให้แก่สมาชิกยังสามารถเป็นมาตรวัดหลายสิ่งหลายอย่างใน
สังคมนั้น อาทิ เป็นเครื่องแสดงความเจริญของสังคม หรือเป็นตัววัดสิทธิและ
แสดงสถานภาพของสมาชิกในสังคม ในบทความนี้จะพิจารณาการศึกษาในฐานะที่
เป็นเครื่องวัดทัศนคติที่สังคมหนึ่งมีต่อเพศหญิง

ก่อนที่จะประเด็นเรื่องสิทธิในการศึกษาจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิ
มนุษยชนขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ทุก

¹ อ้างตาม '100 Jahre Frauenstudium' [online-exhibition], (revised 15 June 1997)

<<http://www.uni-bonn.de/Frauengeschichte/ausstell>> เว็บไซต์ดังกล่าวเสนอเรื่องราวออนไลน์
เนื่องในโอกาสครบรอบหนึ่งร้อยปีของการศึกษาระดับอุดมศึกษาของสตรีเยอรมัน ณ มหาวิทยาลัยแห่ง
บอนน์ (ค.ศ. ๑๘๙๖-๑๙๙๖) หลังจากนั้นยังมีมหาวิทยาลัยต่างๆ ในเยอรมนีเสนอโครงการในลักษณะ
เดียวกันว่าด้วยหนึ่งศตวรรษของการศึกษาศตรีที่สถาบันนั้นๆ

สังคมล้วนแต่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานของการแบ่งแยกเลือกปฏิบัติและความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศชายและหญิงในระบบการศึกษา แม้กระทั่งในยุโรปตะวันตกที่ได้ชื่อว่าเป็นที่มาและแม่แบบของวัฒนธรรมแห่งความเสมอภาคอันเป็นหลักการสากลในโลกปัจจุบัน การศึกษาอย่างเป็นระบบที่จัดสรรโดยผู้ปกครองสำหรับ“เพศที่สอง”ก็ยิ่งเยาว์วัยนักเมื่อเทียบกับความยาวนานของอารยธรรมยุโรปเยอรมนีซึ่งเป็นประเทศและวัฒนธรรมที่รังสรรค์ผลงานมากมายทั้งทางศิลปะและวิทยาศาสตร์ให้แก่อารยธรรมโลกก็ได้มีประสบการณ์กับการพัฒนาการศึกษาที่เป็นระบบสำหรับสตรีที่ต่างไปจากประเทศอื่นมากนัก

จุดประสงค์หลักของบทความนี้คือต้องการแสดงพัฒนาการของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในประเทศเยอรมนี การศึกษาแผนใหม่กล่าวอย่างง่าย ๆ ในที่นี้หมายถึงการอบรมให้ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษาที่มีการจัดการอย่างเป็นแบบแผน การพัฒนาการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีเป็นกระบวนการที่ดำเนินควบคู่ไปกับการเรียกร้องสิทธิสตรี ด้วยความเชื่อว่าการศึกษที่ดีจะเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความสามารถในการกำหนดชีวิตตนเองของสตรี ขณะที่จุดมุ่งหมายในระยะแรกเริ่มของการให้การศึกษาแก่ประชากรเพศหญิงโดยรัฐคือการพัฒนาศักยภาพของคนกลุ่มนี้เพื่อนำมารับใช้สังคม คำกล่าวของนักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีเฮดวิกจ์ โดม (ค.ศ.๑๘๓๑-๑๘๑๙) ช่างต้นแสดงให้เห็นว่า การศึกษาควรเป็นไปเพื่อรับใช้ความเป็นปัจเจกบุคคลของสตรีเอง

การวิจัยเรื่องพัฒนาการของการศึกษาของสตรีเยอรมันนั้นนับว่าเป็นประวัติศาสตร์ในตัวเอง พร้อมกับการเติบโตของวิชาประวัติศาสตร์สังคมในทศวรรษที่ ๑๙๗๐ การศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูประชากรของสังคมก็ได้กลายเป็นหัวข้อสำคัญในวงการวิจัย อย่างไรก็ตามแนวความคิดที่ว่าด้วยความเท่าเทียมกันของมนุษย์ที่แพร่หลายในทศวรรษที่ ๑๙๖๐-๑๙๗๐ ได้บดบังความสำคัญของการศึกษาปัญหาเฉพาะบางประการของเพศหญิง (เพราะถือว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิง) อาทิ ระบบโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง เป็นต้น การวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง รวมถึงประวัติศาสตร์สตรีและ

ประวัติศาสตร์การศึกษาสำหรับสตรีจะได้รับแรงกระตุ้นจากการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่เติบโตขึ้นอีกครั้งในทศวรรษที่ ๑๘๗๐ นักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสความคิดดังกล่าวเห็นว่า ประวัติศาสตร์การศึกษาที่มีมาก่อนหน้านั้นซึ่งไม่ได้แยกแยะการวิจัยการศึกษาสำหรับสตรีเป็นเรื่องเฉพาะ ไม่สามารถให้ภาพที่เป็นจริงที่เกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงได้ เพราะการจัดการการศึกษาเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติตามเพศสภาพ (gender) อย่างมาก²

ในที่นี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การศึกษาสำหรับสตรีในเยอรมนีในฐานะที่เป็นประเทศที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือ นับตั้งแต่การรวมชาติและการก่อตั้งจักรวรรดิเยอรมนีเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ สาธารณรัฐไวมาร์ (ค.ศ. ๑๙๑๘-๑๙๓๓) อาณาจักรที่สาม (ค.ศ. ๑๙๓๓-๑๙๔๕) และสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (เยอรมนีตะวันตก) ที่สถาปนาขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ. ๑๙๔๕)³ ขอบเขตทางเวลาของงานศึกษาจะจบลงที่ปลายทศวรรษที่ ๑๙๖๐ อันเป็นยุคของการปฏิวัติของนักศึกษาและการเริ่มต้นคลื่นที่สองของขบวนการเฟมินิสต์ในเยอรมนีตะวันตก แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกและระบอบการปกครองต่างๆ กันไป แต่การรวมชาติเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ ได้ส่งผลให้มีการจัดสรรการศึกษาให้แก่ประชาชนที่เป็นแบบแผนเดียวกันมากขึ้นภายใต้นโยบายรัฐส่วนกลาง อย่างไรก็ตามต้องเข้าใจด้วยว่าเยอรมนีมีลักษณะเป็นสหพันธรัฐมาแต่ต้น ความเป็นรัฐชาติของเยอรมนีเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการรวมตัวของแคว้น/รัฐเยอรมันต่างๆ ซึ่งสามารถกำหนดนโยบายทางการศึกษาในรายละเอียดได้เช่นกัน บทความนี้จะขอเน้นความสำคัญที่พัฒนาการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีระยะแรกเริ่มที่เกิดขึ้นในสมัยจักรวรรดิเยอรมนี (ค.ศ. ๑๘๗๑-๑๙๑๘) เพราะพัฒนาการดังกล่าวจะกลายเป็นพื้นฐานของระบบการศึกษาในยุคต่อๆ ไป

² Elke Kleinau and Claudia Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung. Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart* (Frankfurt, 1996), 10.

³ บทความนี้จะขอเว้นการกล่าวถึงพัฒนาการของการศึกษาสตรีในเยอรมนีตะวันออก ภายใต้ลัทธิคอมมิวนิสต์เยอรมนีตะวันออกมีพัฒนาการเฉพาะของตัวเองที่ต่างไปจากเยอรมนีตะวันตกซึ่งถือได้ว่ายังคงโครงสร้างเดิมที่ดำเนินมาจากรัฐก่อนสงครามมาก นอกจากนี้ผู้เขียนบทความยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาของเยอรมนีตะวันออก

นอกจากจะแสดงพัฒนาการของการศึกษาศตรีแผนใหม่ในเยอรมนีแล้ว บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นด้วยว่า การศึกษาแผนใหม่เป็นสิ่งที่ได้มาด้วยการต่อสู้ที่เข้มแข็งของสตรี การต่อสู้เพื่อสิทธิในการศึกษาของสตรีเยอรมันเริ่มจากการพัฒนาโรงเรียนระดับสูงสำหรับเด็กหญิง การปรับปรุงคุณภาพและยกระดับวิชาชีพครูสตรี และการเปิดรับผู้หญิงสู่โลกอุดมศึกษา การศึกษาศตรีแผนใหม่เป็นส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีเยอรมัน และเป็นพัฒนาการที่ก้าวเกินวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของสังคมเยอรมันซึ่งชายเป็นใหญ่ ด้วยว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเสมอภาคระหว่างเพศชายและหญิงในสังคมเยอรมันอย่างถาวร

๒. สถานภาพของสตรีในสังคมเยอรมันเมื่อเริ่มต้นการศึกษาแผนใหม่

ในการศึกษาพัฒนาการของการให้การศึกษาแก่สตรีในเยอรมนีจำเป็นต้องเข้าใจสถานภาพของสตรีเยอรมันเสียก่อน เมื่อมีการเริ่มต้นการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ สิ่งที่เป็นตัวกำหนดสถานภาพของผู้หญิงเยอรมัน คือ มโนทัศน์ว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิง ธรรมชาติที่เป็นตัวกำหนด (หรือจำกัด) คุณสมบัติและความสามารถ รวมถึงบทบาทในสังคมของพวกเธอ อย่างไรก็ตามไม่ใช่เพียงสังคม (ที่ผู้ชายเป็นใหญ่) เท่านั้นที่กำหนดสถานภาพของสตรี ผู้หญิงเองก็พยายามนิยามและกำหนดความเป็นผู้หญิง ความพยายามดังกล่าวเป็นที่มาของการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวด้วยความเชื่อที่สอดคล้องกับมโนทัศน์ที่มีอยู่ในสังคม หรือด้วยความต้องการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เหล่านั้น สิ่งที่สังคมเชื่อว่าผู้หญิงเป็นและสามารถเป็นและสิ่งที่ผู้หญิงเองเชื่อว่าตนเป็นและสามารถเป็นคือปัจจัยในการกำหนดและเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิง รวมทั้งเป็นสิ่งที่กำหนดความคิดนำในการจัดการศึกษาแผนใหม่ให้แก่ผู้หญิงในเยอรมนี

๒.๑ วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิง

ยุโรปตะวันตกเป็นภูมิภาคที่มีการปะทะสังสรรค์ทางความคิดอย่างใกล้ชิดระหว่างกัน แนวคิดและการปฏิบัติที่ถือกำเนิดในประเทศหนึ่งจะถูกพินิจกลั่นกรองในอีกประเทศหนึ่งอยู่บ่อยครั้ง และไม่ว่าผลจากการกลั่นกรองจะเป็นการรับหรือการปฏิเสธ ก็ยังกล่าวได้ว่าประเทศต่างๆ มีอิทธิพลต่อกันไม่ในทางใดก็ทางหนึ่ง แนวคิดว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิงและการปฏิบัติต่อประชากรเพศหญิงจึงเป็นเรื่องข้ามวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งที่เกิดในประเทศรอบข้างเช่นกัน เพราะฉะนั้นจึงเป็นการยากที่จะกล่าวอย่างเต็มปากว่า สถานภาพของสตรีในประเทศเยอรมนีนั้นมีลักษณะโดดเด่นที่แตกต่างไปจากสถานภาพของสตรีในประเทศยุโรปอื่นๆ อย่างสิ้นเชิง

เจมส์ แอลบิเซตติ (James Albisetti) แบ่งแนวคิดของปัญญาชนเยอรมัน (ซึ่งเป็นผู้ชาย) ที่เกี่ยวกับความเป็นผู้หญิงที่แสดงออกในข้อเขียนต่างๆ ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มนักปรัชญาอุดมคตินิยมซึ่งมองธรรมชาติของผู้หญิงในฐานะที่เป็นส่วนเติมเต็มของธรรมชาติของผู้ชาย กลุ่มกวีโรแมนติกซึ่งเชิดชูบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ และกลุ่มนักการศึกษาที่เน้นความรักเพื่อนมนุษย์ (philanthropist educators) ซึ่งเน้นหน้าที่สำคัญของผู้หญิงในครอบครัว แอลบิเซตติชี้ว่าทั้งสามกลุ่มนี้ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากความคิดของนักคิดชาวฝรั่งเศส รูสโซ (Rousseau)⁴ ลักษณะร่วมที่เห็นได้ชัดของทุกกลุ่มคือความเชื่อว่าชายและหญิงมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ดังนั้นบทบาททางสังคมของชายและหญิงจึงแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

ตัวแทนของกลุ่มอุดมคตินิยม อาทิจานท์ (Emmanuel Kant) และฟอนฮุมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt) เสนอว่า เพศชายและเพศหญิงแตกต่างกันโดยธรรมชาติ (หมายถึงโดยกำเนิดและเปลี่ยนแปลงไม่ได้) ซึ่งทำให้ทั้งสองเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกัน (complementary) มากกว่าที่จะเทียบเท่ากัน (identical)

⁴James C. Albisetti, *Schooling German Girls and Women: Secondary and Higher Education in the Nineteenth Century* (Princeton, 1988), 3-4.

ปัญญาชนยุคโรแมนติกนิยมให้คุณค่าต่อบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงอย่างยิ่ง เมื่อมองไปเลียนขยาย “สงครามปลดปล่อย” ตามอุดมคติของการปฏิวัติฝรั่งเศสไป ตามประเทศต่างๆ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เรามีได้ปลดปล่อยเพศหญิง หากแต่เรียกร้องประเทศต่างในยุโรปว่า “จงสร้างแม่” เช่นเดียวกับกลุ่มอุดมคตินิยม พวกนักคิดโรแมนติก อาทิ จอง เพาล์ (Jean Paul) และชเลเกล (Friedrich Schlegel) เชื่อในความเป็นส่วนเติมเต็มระหว่างชายหญิง กลุ่มนักการศึกษาที่ให้ความสนใจกับการศึกษาของผู้หญิงในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ได้รับเอาแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกหน้าที่และบทบาทของชายหญิงมาเป็นหลักในการจัดการศึกษา⁵ สังคมเยอรมันในยุคนั้นยังไม่มีที่ให้แนวคิดของจอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งแย้งว่าไม่มีความแตกต่างทางสภาพจิตใจที่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติระหว่างชายและหญิง สิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นธรรมชาติของผู้หญิงคือสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นผลมาจากการเลี้ยงดูและไม่ใช่ว่าธรรมชาติ⁶

สถานภาพและคุณสมบัติที่ถูกใช้นิยามผู้หญิงในช่วงเวลานี้ได้กลายเป็นภาพตายตัว (stereotypes) ของผู้หญิงซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ในบางบริบทจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ของผู้หญิงคือ ในบ้านและในครอบครัว อันเป็นสถานที่ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทที่แน่นอนในฐานะภรรยา แม่ และแม่บ้าน หรือที่พูดกันว่า ตัวอักษร “K” สามตัวที่นิยามบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงเยอรมัน ได้แก่ Kinder (ลูก หมายถึง ความเป็นแม่) Küche (ครัว หมายถึง ความเป็นแม่บ้าน) Kirche (โบสถ์ หมายถึง ความเป็นคริสต์ศาสนิกชนที่ดี)

ยังมีข้อถกเถียงในวงการวิจัยประวัติศาสตร์สตรีเยอรมันว่า การแบ่งแยกบทบาทและการสร้างภาพตายตัวของหญิงชายเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อไร นักวิชาการส่วนหนึ่งเสนอว่า แนวคิดแบ่งแยกพื้นที่ทางสังคมระหว่างเพศหญิงและเพศชายในสังคมเยอรมันในหมู่ชนชั้นกลางที่มีการศึกษาได้เกิดขึ้นเมื่อประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และเชื่อว่าก่อนหน้าการปฏิวัติอุตสาหกรรมไม่มีการแบ่งแยกพื้นที่การทำงานระหว่างเพศชายและเพศหญิงตาม

⁵Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 4-6.

⁶ John Stuart Mill, *The Subjection of Women* (1869).

สายงานแบบ productive และ reproductive นักประวัติศาสตร์สตรีชาวเยอรมัน คาริน เฮาเซน (Karin Hausen) ชี้ว่า การแบ่งแยกบทบาทตามเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้เมื่อการนิยามลักษณะ (character) ได้กลายเป็นการนิยามสถานภาพ (status) ด้วย เพศหญิง (เท่านั้น)ที่ถูกนิยามสถานภาพด้วยบทบาทและคุณค่าที่ตนมีต่อครอบครัวตามอุดมคติว่าด้วยครอบครัวในทางศาสนาคริสต์ นอกจากนี้ กฎธรรมชาติว่าด้วยความแตกต่างระหว่างเพศ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์(ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่ผู้ชายมีบทบาทสำคัญ) และคุณค่าทางจริยธรรมได้ถูกนำมาใช้สร้างขอบเขตแบ่งแยกระหว่างเพศในวิถีที่มีผลย้าอำนาจของเพศชายและสร้างข้อจำกัดแก่เพศหญิง⁷

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการอีกส่วนหนึ่งคงเห็นในทางตรงกันข้าม ที่สำคัญคือ อันเน็ตเตอ คูห์น (Annette Kuhn) แย้งว่า สถานภาพของสตรีเยอรมันไม่ได้เปลี่ยนแปลงเช่นที่เฮาเซนเสนอ หากแต่ดำเนินต่อเนื่องมาจากยุคก่อนหน้าการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพราะการแบ่งแยกบทบาทตามเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติของสตรีและการกำหนดภาพตายตัวของผู้หญิงเป็นเพียงการแสดงออกในรูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่เท่านั้น⁸

๒.๒ การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีที่ก่อตัวเป็นขบวนการปรากฏขึ้นในดินแดนที่จะกลายเป็นจักรวรรดิเยอรมนีตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ (ก่อนหน้านั้นเป็นการเรียกร้องของปัจเจกบุคคลที่มีผลกระทบในวงจำกัด) ส่วนหนึ่งเป็นผลงาน

⁷Karin Hausen, 'Die Polarisierung der "Geschlechtscharakter" - Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familienleben', in Werner Conze (ed), Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas (Stuttgart, 1976), 367-93.

⁸Annette Kuhn, 'Das Geschlecht - eine historische Kategorie?', in Ilse Brehmer (ed), Frauen in der Geschichte, Vol. 4 (Düsseldorf, 1983), 29-50.

ของสตรีชนชั้นกรรมพีที่เข้าร่วมการปฏิวัติเสรีนิยม ค.ศ.๑๘๔๘⁹ แต่ไม่ว่าจุดประสงค์ของการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเหล่านี้จะเป็นเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยหรือเพื่อเรียกร้องสิทธิของสตรีเอง ก็นับเป็นครั้งแรกที่สตรีเยอรมันเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการทางการเมืองสาธารณะ สตรีกลุ่มนี้เรียกร้องให้ผู้หญิงใช้ "ความเป็นแม่เพื่อสร้างสรรค์สังคม" (Die geistige Mütterlichkeit)

การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในเยอรมนีในระยะแรกมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและรูปแบบการให้การศึกษาแก่เด็กเล็ก ในแคว้นทือริงเงน (Thüringen) ทางตะวันออกของเยอรมนีเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ฟรีดริช เฟรเบล (Friedrich Fröbel) ก่อตั้งโรงเรียนอนุบาลสำหรับเด็กเล็ก (Kindergarten) แบบใหม่ซึ่งจะกลายเป็นพื้นฐานของการอนุบาลเด็กเล็กในปัจจุบัน ด้วยความเชื่อที่ว่าแม่คือครูคนแรกและครูที่ดีที่สุด เขานำเอาความเป็นแม่และความอบอุ่นเข้ามาแทนที่ศาสนาและความเกรงกลัวต่อบาปในโรงเรียน แทนที่จะนั่งเรียงแถวและสวดมนต์ เด็กควรจะ "เล่น" และเรียนรู้เพื่อพัฒนาตัวเอง แนวคิดและการปฏิบัติตามแบบเฟรเบลดึงดูดผู้หญิงชนชั้นกลางจำนวนมากที่เห็นว่า โรงเรียนอนุบาลเป็นสถานที่ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ใช้ "ความเป็นแม่เพื่อสังคม" ใช้ความสามารถของตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม¹⁰

ลูอิสเชอ ออตโต (Louise Otto) ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สตรีนิยมฉบับแรกในเยอรมนี "หนังสือพิมพ์ผู้หญิง" (Frauen-Zeitung) จัดพิมพ์ที่เมืองไลป์ซิกตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๔๙ เรียกร้องการศึกษาระดับสูงขึ้นและการปลดปล่อยผู้หญิงจากภาระที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองของผู้หญิง เพื่อให้ผู้หญิงสามารถประกอบอาชีพที่มีรายได้เพียงพอที่จะทำให้เป็นอิสระทางการเงินได้ ออต-

⁹ Ute Gerhard, 'Über die Anfänge der deutschen Frauenbewegung um 1848: Frauenpresse, Frauenpolitik, Frauenvereine', in Karin Hausen (ed), *Frauen suchen ihre Geschichte: Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert* (Munich 1983), 196-220, here 196.

¹⁰ Ann Taylor Allen, 'Geistige Mütterlichkeit als Bildungsprinzip: Die Kindergartenbewegung 1840-1870', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung. Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 19-34, here 22-28.

โตเข้าร่วมสนับสนุนแนวคิดของเฟรเดอริคด้วย อย่างไรก็ตามออกโตและพวก
ยอมรับคุณสมบัติเดิมที่สังคมเขียนให้ผู้หญิง ออกโตไม่เห็นว่าเป็นการขัดแย้งกันที่
จะยอมรับว่ามีความแตกต่างระหว่างเพศและเรียกร้องความเท่าเทียมกันระหว่าง
เพศในขณะเดียวกัน เพราะการเรียกร้องสิทธิสตรีไม่ใช่เพื่อเลียนแบบสิ่งที่ผู้ชายทำ
แต่เพื่อให้ผู้หญิงมีโอกาสใช้คุณสมบัติเฉพาะของตนเพื่อการพัฒนาสังคม¹¹
หลังจากที่การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๘๔๘ จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของฝ่ายเสรีนิยม
เยอรมัน รัฐบาลปราบปรามพวกเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างหนัก ขบวนการสิทธิสตรีก็
พลอยถูกกดขี่ไปด้วย แม้แต่กลุ่มผู้สนับสนุนโรงเรียนอนุบาลตามแนวทางของ
เฟรเดอริคก็ยังถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มหัวรุนแรงทางการเมือง ต่อมาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๑
วิลเฮล์มที่ ๑ (Wilhelm I) ขึ้นครองราชย์ในปรัสเซียและดำเนินนโยบายเสรีนิยม
มากขึ้น บรรยายกาทางการเมืองจึงผ่อนคลายลง ใน ค.ศ. ๑๘๖๕ ออกโตได้เป็น
ผู้นำการก่อตั้ง “สมาคมสตรีเยอรมัน” (Allgemeiner deutscher Frauenverein -
ADF) ซึ่งมักถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีเยอรมัน

ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ผู้หญิงเยอรมันเริ่มจัดตั้งขบวนการ
การเคลื่อนไหว อภิปรายปัญหาของตนและแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชนมาก
ขึ้นเรื่อยๆ หัวข้อสำคัญของการเรียกร้อง คือ ให้มีการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษา
และการประกอบอาชีพ และความสามารถในการกำหนดทางเลือกของตนเองอื่นๆ
ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในระยะแรกดำเนินการโดยสตรีชนชั้นกระฎุมพี
เสียมาก องค์กรเหล่านี้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่สามารถแบ่งได้เป็นสอง
กระแสหลัก กล่าวคือ กลุ่มสายกลาง และกลุ่มหัวรุนแรง เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๔ มีการ
ก่อตั้ง “สันนิบาตสมาคมสตรีเยอรมัน” (Bund Deutscher Frauenvereine -
BDF) เป็นการรวมตัวระดับชาติของสมาคมสตรีกระฎุมพีต่างๆ จากทั่วประเทศ
สายที่แข็งแกร่งที่สุด คือ กลุ่มผู้หญิงทำงานซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มย่อย
ได้แก่ กลุ่มสายกลางซึ่งเน้นความสำคัญของผู้หญิงในฐานะที่เป็นแม่ตามค่านิยม
เดิม และปฏิเสธการปรับตัวตามโลกของชายอย่างเต็มตัว อาทิ สมาคมครูสตรี

¹¹ Allen, 'Geistige Mütterlichkeit als Bildungsprinzip', 29.

เยอรมัน (Allgemeiner Deutscher Lehrerinnenverein - ADLV) และกลุ่มเล็กที่เคลื่อนไหวด้วยความเด็ดขาดมากกว่า อาทิ กลุ่มสมาคมสตรีหัวก้าวหน้า (Verband Fortschrittlicher Frauenvereine) ซึ่งจับเรื่องโสเภณี สิทธิการเลือกตั้ง การทำแท้ง และคำถามเรื่องจริยธรรมที่ก้าวหน้าอื่นๆ อีกกลุ่มที่สำคัญ คือ กลุ่มสตรีที่สนับสนุนพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (SPD) ผู้เพื่อสิทธิการเลือกตั้ง และโอกาสในการทำงานซึ่งถือว่าเป็นหนทางที่สำคัญที่สุดสู่การปลดปล่อยสตรี¹² แม้จะมีการตีความความเป็นผู้หญิงและมีวิธีการต่อสู้ที่ต่างกัน แต่ขบวนการสิทธิสตรีทุกกลุ่มเห็นพ้องกันในการเรียกร้องโอกาสทางการศึกษาและการประกอบอาชีพที่ดีขึ้น

๓. การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีเยอรมันในสมัยจักรวรรดิเยอรมนี

ค.ศ. ๑๘๗๑ - ๑๙๑๘

การศึกษาแผนใหม่สำหรับผู้หญิงในจักรวรรดิเยอรมนี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๗๑-๑๙๑๘ ถูกพัฒนาตามมุมมองที่สังคมมีต่อธรรมชาติของเพศหญิง ดังที่กล่าวมาแล้ว กระแสนำของสังคมเยอรมันขณะนั้นเชื่อมั่นในธรรมชาติที่แตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและชายซึ่งนำมาสู่หน้าที่ในสังคมของแต่ละเพศที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นการต่อสู้ทางความคิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับสตรีจึงวนเวียนอยู่กับคำถามหลักที่ว่า หญิงและชายมีธรรมชาติที่ต่างหรือเหมือนกันอย่างไรก็ตาม ในภายหลังแนวคิดดังกล่าวจะค่อยๆ ลดอิทธิพลลงและถูกแทนที่โดยความพยายามที่จะสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างเพศในระบบการศึกษาของเยอรมนี อันจะปรากฏชัดในการปฏิรูปโรงเรียนสตรีระดับสูงครั้งสำคัญใน ค.ศ. ๑๙๐๘

¹² Hans-Peter Ullman, *Das deutsche Kaiserreich 1871-1918* (Baden-Baden, 1997), 122-123.

ความต้องการแรงงานที่มีคุณภาพและการเรียกร้องสิทธิสตรีเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาระบบการศึกษาสำหรับสตรี¹³ สมัยจักรวรรดิเยอรมนีไม่เพียงแต่จะเป็นช่วงเวลาแห่งการพัฒนาและปฏิรูปโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง ผู้หญิงเยอรมัน ผู้ปกครอง และรัฐบาลเองเริ่มตั้งคำถามต่อไปยังอนาคตของผู้หญิงหลังจากโรงเรียน การให้การศึกษาแก่สตรีจึงเพิ่มจุดมุ่งหมายใหม่ คือ การให้ความรู้แก่ผู้หญิงเพื่อการประกอบอาชีพ อาชีพครูคือหนึ่งในอาชีพแรกๆ ที่ผู้หญิงพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มา จึงเป็นที่มาของการพัฒนาการฝึกหัดวิชาชีพครูสตรี แต่ผู้หญิงอีกส่วนหนึ่งไม่พอใจแค่นั้นและเรียกร้องต่อไปเพื่อสิทธิของผู้หญิงในการเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัย เพื่อให้ได้ความรู้เพื่อประกอบอาชีพชั้นสูงอื่นๆ

๓.๑ การพัฒนาโรงเรียนสตรีในจักรวรรดิเยอรมนี

ความคิดนำและผู้มีบทบาทในการพัฒนาโรงเรียนสตรี

ตั้งแต่ก่อนสมัยจักรวรรดิ รัฐบาลของแคว้นชนชาติเยอรมันต่างๆ ได้เริ่มให้การศึกษาด้วยระบบโรงเรียนแก่ประชากรเพศหญิงมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ การที่ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการให้การศึกษาแก่ประชากรทั้งชายและหญิงนั้นส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลมาจากความคิดแบบภูมิธรรมที่ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาประชากร เมื่อมีการรวมประเทศจึงเกิดการรวมศูนย์นโยบายด้านการศึกษาที่รัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตาม รัฐบาลของแคว้นที่เข้าร่วมในจักรวรรดิ ยังคงสามารถรักษาสีทึบในการกำหนดนโยบายการศึกษาและนโยบายด้านอื่นๆ ได้พอสมควร

การศึกษาสำหรับเด็กหญิงในจักรวรรดิเยอรมนีถูกกำหนดโดยแนวคิดหลักสองกระแส ประการแรก คือ ความคิดว่าด้วยธรรมชาติของเพศหญิงและ

¹³ Marianne Horstkemper, 'Die Koedukationsdebatte um die Jahrhundertwende', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 203-218, here 207.

บทบาทดั้งเดิมของสตรีในครอบครัวและสังคม ประการที่สอง คือ ความคิดจากยุคปฏิรูปในปรัสเซียที่ต้องการสร้างปัจเจกบุคคลให้มีวุฒิภาวะและเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการให้การศึกษา ซึ่งขยายมาครอบคลุมประชากรเพศหญิงด้วย โครงสร้างครอบครัวและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างมากไม่สามารถประกันสถานะที่แน่นอนในบ้านและครอบครัวให้กับผู้หญิงโดยเฉพาะในชนชั้นกลางได้อีกต่อไป จำนวนผู้หญิงที่ไม่แต่งงานเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติของผู้หญิงที่หันไปให้คุณค่ากับการทำงาน(และความสามารถในการผลิต) ตามแบบค่านิยมของชนชั้นกระฎุมพี¹⁴ จึงเกิดความจำเป็นต้องให้การศึกษาแก่เด็กหญิงเพื่อสร้างโอกาสทางอาชีพการงานให้พึ่งพาตัวเองได้ในอนาคต การกำหนดนโยบายการศึกษาของเด็กหญิงในช่วงเวลานี้จึงยืนอยู่บนทางแยกระหว่างการพยายามผูกพันผู้หญิงกับบทบาทดั้งเดิมและการพยายามสร้างคุณสมบัติใหม่ให้กับผู้หญิง¹⁵

วาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติอันเฉพาะเจาะจงของผู้หญิงมีผลต่อการจัดการศึกษาสำหรับสตรีสองประการ กล่าวคือ นอกจากจะทำให้การจัดการศึกษาตั้งเป้าไปที่การพัฒนาผู้หญิงให้สอดคล้องกับ “ธรรมชาติ” หรือให้เดินไปตามอุดมคติของความเป็นผู้หญิงที่สังคมวาดไว้แล้ว ยังทำให้เกิดความกังวลว่าการให้การศึกษาที่ผิดจะทำให้ผู้หญิงพัฒนาไปผิดธรรมชาติของตน ออกนอกกรอบนอกทางไปจาก “ชะตากรรม” ของผู้หญิง อันได้แก่ ความเป็นภรรยา แม่ และแม่บ้านที่ดี¹⁶ อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าถึงสมัยจักรวรรดิไม่มีข้อโต้แย้งอีกต่อไปว่าโรงเรียนควรถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเด็กหญิง ผู้หญิงจะต้องได้รับการเตรียมพร้อมเพื่อพัฒนาไปสู่เป้าหมายดังกล่าวตั้งแต่เยาว์วัย นักคิดนักเขียนสตรีในยุคนั้นถูกมองว่าเป็นตัวอย่างของการพัฒนาที่ผิด อาทิ นักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีอย่าง แมรี โวลสโตน

¹⁴ Barbara Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland 1894-1933* (Göttingen, 1981), 47.

¹⁵ Margret Kraul, 'Höhere Mädchenschulen', in Christa Berg (ed), *Handbuch der deutschen Bildungs-geschichte, Vol. IV: 1870-1918 von der Reichsgründung bis zum Ende des Ersten Weltkrieges* (Munich 1991), 280.

¹⁶ Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 10, 14-15.

คราฟท์ (Mary Wollstonecraft) การที่ยังไม่มี “ตัวอย่างของการพัฒนาที่ผิด” อย่างชัดเจนที่เป็นผู้หญิงเยอรมันเองก็บ่งบอกถึงสถานการณ์ของผู้หญิงเยอรมันได้เป็นอย่างดี

นอกจากภาครัฐแล้ว ยังมีกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ ที่พยายามมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาสำหรับสตรี อาทิ กลุ่มผู้ปกครอง ตั้งแต่ก่อนการรวมชาติ โอกาสทางการศึกษาที่สูงกว่าชั้นพื้นฐานของเด็กหญิงได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากเมื่อพิจารณาจากจำนวนโรงเรียนและงบประมาณที่รัฐบาลของแคว้นเยอรมันต่างๆ จัดสรรเพิ่มขึ้นให้แก่การศึกษาสำหรับสตรี โรงเรียนเหล่านี้สอนรายวิชาที่เป็นวิชาการมากขึ้นและลดรายวิชางานฝีมือลง แต่ยังไม่ได้จัดเตรียมเด็กหญิงเพื่อการประกอบอาชีพ เหตุผลของการเติบโตของโรงเรียนสตรีในช่วงเวลานี้จึงไม่ใช่ความต้องการจากภาคเศรษฐกิจของเยอรมนี แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการเลี้ยงดูลูกสาวของกลุ่มชนชั้นกลางที่กำลังเติบโตขึ้นในสังคมเยอรมัน¹⁷ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๒ กลุ่มครูทั้งชายและหญิงจากโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงร่วมประชุมกันที่เมืองไวมาร์ รวมตัวกันในฐานะกลุ่มผลประโยชน์และเรียกร้องให้มีการก่อตั้งและดำเนินการโรงเรียนเด็กหญิงให้เป็นมาตรฐาน ความคิดนำของกลุ่มนี้ คือ ต้องการสร้างผู้หญิงที่มีความศรัทธาต่อชาติและศาสนา เพื่อเป็นส่วนเติมเต็มและสนับสนุนที่ดีของผู้ชาย¹⁸ สาเหตุหนึ่งที่ครูผู้ชายต้องการให้ปฏิรูปโรงเรียนสตรีชั้นสูงก็เพื่อการยกสถานะของตนด้วย โรงเรียนสตรีชั้นสูงไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐในฐานะโรงเรียนชั้นสูงอย่างที่โรงเรียนมัธยมชายเป็นหากแต่ถูกจัดไว้ในประเภทการศึกษาชั้นพื้นฐาน¹⁹

กลุ่มสตรีที่ทำการเคลื่อนไหวในเรื่องการศึกษาสำหรับผู้หญิงที่สำคัญอาจแบ่งได้ตามแนวคิดหลัก กล่าวคือ กลุ่มที่เชื่อในความแตกต่างระหว่างเพศ และกลุ่มที่เชื่อว่าเพศหญิงและชายไม่แตกต่างกัน กลุ่มแรกนำโดยเฮเลนา ลังเงอ (Helena Lange) ผู้นำของ “สมาคมครูสตรีเยอรมัน” (ADLV) ด้วยความคิดที่ว่า

¹⁷ Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 23.

¹⁸ Kraul, 'Höhere Mädchenschulen', 281.

¹⁹ Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland*, 53.

ผู้หญิงมีธรรมชาติเฉพาะ จึงเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสถานการศึกษาเฉพาะสำหรับเด็กหญิงและการเพิ่มความรับผิดชอบแก่ผู้หญิงในการจัดการโรงเรียนดังกล่าว เนื่องจากกลุ่มของล้งเงอไม่เน้นการต่อสู้เพื่อการอุดมศึกษาของสตรี ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มอื่นๆ ผู้นำคนสำคัญคนหนึ่ง คือ เฮดวิก เค็ทเลอร์ (Hedwig Kettler) เป็นผู้ก่อตั้ง "สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป" (Frauenverein Reform) เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๘ อันนับเป็นองค์กรสตรีแห่งแรกที่เรียกร้องต่อสาธารณะให้มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาสำหรับเด็กหญิงที่ใช้แผนการเรียนเดียวกับในโรงเรียนมัธยมชาย ให้มีการอนุญาตให้ผู้หญิงเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัย "ได้ทุกวิชา" เท้าเทียมกับนักศึกษาชาย ชื่อเรียกร้องประการหลังก้าวหน้าไกลกว่าชื่อเรียกร้องของกลุ่มหัวปานกลางที่เรียกร้องสิทธิให้ผู้หญิงเรียนแพทย์และประกอบอาชีพครูชั้นสูงและให้รัฐบาลอนุญาตให้ผู้หญิงประกอบวิชาชีพชั้นสูงได้ เค็ทเลอร์มองว่าชายหญิงควรมีสิทธิในการได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน หากต้องการจะพิสูจน์ว่าธรรมชาติของชายหญิงเหมือนกันหรือต่างกัน ควรจะพิสูจน์ในสภาพแวดล้อมที่เหมือนกัน ในที่นี้ในเงื่อนไขทางการศึกษาที่เหมือนกัน และด้วยเหตุนี้เธอจึงสนับสนุนการเปิดโรงเรียนผสมชายหญิง (coeducation)²⁰

โรงเรียนสตรีชั้นสูง

โดยทั่วไปแล้วการศึกษาสำหรับเด็กหญิงในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีสามระดับ คือ โรงเรียนประถมที่ให้การศึกษาขั้นพื้นฐานที่สุด (Volksschule) โรงเรียนมัธยม(ต้น) (Mittelschule) และโรงเรียนสตรีชั้นสูงหรือโรงเรียนมัธยมปลาย (Höhere Mädchenschule) เมื่อถึงการก่อตั้งจักรวรรดิเยอรมนี อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาระดับพื้นฐานถูกบังคับใช้อย่างทั่วถึงแล้วทั้งกับเด็กชายและหญิง การศึกษาระดับพื้นฐานสำหรับประชาชนจะอยู่ในอำนาจรับผิดชอบของแต่ละแคว้นไปจนถึง ค.ศ. ๑๙๓๔ จากนั้นไปจะถูกกำหนดโดยรัฐบาลกลาง การศึกษาระดับพื้นฐานใน

²⁰ Elke Kleinau, 'Gleichheit oder Differenz? Theorien zur höheren Mädchenbildung', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: *Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 113-128, here 125-127.

ระยะแรกมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ การเรียนการสอนแยกตามเพศของเด็ก การเรียนการสอนสำหรับเด็กหญิงมุ่งเน้นที่การเรียนรู้เพื่อการนำไปปฏิบัติในชีวิตในฐานะแม่และแม่บ้าน

โรงเรียนสตรีเยอรมันชั้นสูงที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีหลายประเภท แบ่งได้ตามลักษณะการสนับสนุนทางการเงิน ได้แก่ โรงเรียนที่สนับสนุนโดยเจ้าผู้ครองนคร โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่จัดการโดยเทศบาล²¹ ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เจ้าผู้ครองนครในหลายแคว้น โดยเฉพาะเจ้าสตรี ได้เริ่มให้การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กหญิง โดยเฉพาะที่เป็นลูกสาวของขุนนางและผู้มีอันจะกิน แม้ว่าจะด้วยงบประมาณอันจำกัด แต่ก็แสดงให้เห็นว่าประเด็นดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญมากขึ้น โรงเรียนเอกชนจำนวนมากก่อตั้งและดำเนินการโดยผู้หญิงซึ่งมีประสบการณ์ในการเป็นครูหรือครูพี่เลี้ยงมาก่อน โรงเรียนประเภทนี้ไม่ได้มีแต่ที่รับรองลูกสาวของผู้มีฐานะเท่านั้น แต่ยังมีบางแห่งที่รับนักเรียนฐานะไม่ดีด้วย นอกจากนี้ก็มีการรวมกลุ่มของผู้ปกครองก่อตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษาบุตรหลานของตนเองและพรรคพวก โรงเรียนเอกชนอีกจำนวนหนึ่งถูกก่อตั้งโดยชุมชนศาสนา การที่เทศบาลเมืองต่างๆ ในเยอรมนีเข้ามาจัดการโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงเองในช่วงเวลานี้ นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของระบบการศึกษาแผนใหม่ในเยอรมนี เพราะประเทศใหญ่ๆ อย่าง อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรีย ยังไม่มีโรงเรียนเทศบาลสตรีก่อน ค.ศ.๑๘๗๐²² บ่อยครั้งเทศบาลจะซื้อต่อกิจการโรงเรียนสตรีจากเอกชน และส่วนใหญ่เมื่อได้ซื้อต่อกิจการโรงเรียนจากครูใหญ่ผู้หญิงแล้ว ทางกรมมักให้ผู้ช่วยอำนวยการโรงเรียนสตรีเหล่านั้นแทน ซึ่งทำให้เจ้าของเดิมที่ยังอยากทำงานในโรงเรียนต่อไปต้องสูญเสียความสำคัญ เมื่อมีการรวมประเทศใน ค.ศ.๑๘๗๑ จำนวนโรงเรียนเอกชนทั่วจักรวรรดิสูงกว่าโรงเรียนรัฐมาก

เมื่อแรกเริ่มนักการศึกษาร่วมสมัยส่วนใหญ่สนับสนุนให้แบ่งแยกสถานศึกษา ไม่เพียงเพราะต่างเพศต้องการการศึกษาต่างกัน แต่เด็กหญิงควรจะ

²¹ Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 23-41.

²² Ibid., 39.

เรียนหนังสือในบรรยากาศที่เหมือนบ้าน ซึ่งต่างจากโรงเรียนของเด็กชาย นักการศึกษาชาวเยอรมัน ลูวิก วีเซ (Ludwig Wiese) เสนอว่าโรงเรียนควรจะเป็นเหมือนส่วนขยายของครอบครัว นอกจากครอบครัว ศาสนา และชุมชนแล้ว โรงเรียนควรมีส่วนในการกล่อมเกลาเด็กหญิงให้ตระหนักถึงบทบาทของเพศของตนที่แตกต่างจากผู้ชาย เช่นเดียวกับโรงเรียนชั้นพื้นฐาน โรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงในระยะแรกเน้นการสอนวิชาเพื่อการปฏิบัติและเหมาะสมกับ "บทบาทและธรรมชาติ" ของผู้หญิง

แม้ว่าเมื่อเข้าสู่ช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จะมีโรงเรียนชั้นสูงสำหรับเด็กหญิงเพิ่มมากขึ้น แต่แผนการเรียนการสอนของโรงเรียนเหล่านี้ในระยะแรกยังไม่ได้มองไปถึงการเตรียมเด็กหญิงสำหรับการเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา อย่างมากที่สุดก็เพื่อการศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนสำหรับเด็กหญิงจบลงที่อายุ ๑๕ - ๑๖ ปี ในขณะที่เด็กชายได้เรียนถึงอายุ ๑๘ - ๑๙ ปี ความแตกต่างระหว่างโรงเรียนของเด็กชายและเด็กหญิงจึงเห็นได้ชัดในทุกด้าน โรงเรียนสตรีดีกว่าทั้งระยะเวลา เนื้อหาและคุณภาพ

ในขณะที่เด็กชายถูกสอนรายวิชาที่เป็นวิชาการและเน้นที่ความสามารถในการวิเคราะห์ เด็กหญิงต้องเรียนวิชาประเภทจริยธรรม กล่อมเกลาจิตใจ และเน้นการปฏิบัติเพื่อเตรียมไปใช้ในการเป็นภรรยาและแม่ ไม่มีการสอนวิชาที่จำเป็นต่อการเรียนในมหาวิทยาลัย เช่น ภาษาละติน ภาษากรีกโบราณ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ตัวอย่างของรายวิชาที่เปิดสอน ได้แก่ การฝีมือ ภาษาต่างๆ และวิชาสายวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับความรู้รอบตัว

วิชาเย็บปักถักร้อยและงานฝีมืออื่นๆ นั้นนอกจากจะเพื่อฝึกฝนทักษะงานฝีมือไว้ใช้ในอนาคตแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตสำนึกที่เหมาะสมแก่การเป็นภรรยาและแม่ คือ ให้ความอดทน ความรอบคอบเรียบร้อย และความขยัน ในขณะที่การอบรมจริยธรรมแก่เด็กชายในโรงเรียนเป็นเรื่องของหลักการมากกว่าคุณค่าในชีวิตประจำวันเช่นที่เด็กหญิงถูกสอน วิชาสายวิทยาศาสตร์จะประกอบด้วยประวัติศาสตร์ธรรมชาติ ว่าด้วยความรู้พื้นฐานเรื่องฟิสิกส์ เคมี และสัตววิทยา และบทเบื้องต้นของธรณีวิทยา เคมี และฟิสิกส์ แต่ส่วนมากยังคง

เป็นการให้ความรู้ที่เกี่ยวเนื่องกับโภชนาการและสาระเกี่ยวกับงานบ้าน ผู้ปกครองก็มักไม่นิยมให้ลูกสาวเรียนวิทยาศาสตร์มากนัก เพราะนอกจากจะเป็นวิชาที่มีแบบแผนในการคิดที่ถือว่าไม่พ้องกับวิธีการคิดของผู้หญิงแล้ว ยังเป็นแนวคิดที่ท้าทายความเชื่อทางศาสนาด้วย นอกจากนี้วิชาที่เป็นที่ถกเถียงและต่อต้านอย่างมากจากผู้ปกครอง คือ การเรียนรู้ทางสรีระ และวิชาการออกกำลังกาย²³

ที่น่าสนใจอย่างมากคือการเรียนการสอนวิชาภาษา วิชาภาษานั้นมีธรรมชาติสองหน้า ในทางหนึ่งเน้นที่ความเข้าใจและการมีความรู้ลึกซึ้ง และในอีกทางหนึ่งต้องการความเข้าใจในตรรกะของภาษา เด็กหญิงควรจะเรียนวรรณคดีเยอรมันเพื่อสร้างรสนิยมที่ดี จะได้ไม่ไปอ่านนิยายบันเทิงประโลมโลก การเรียนการสอนควรเน้นให้เกิดความซาบซึ้งในภาษามากกว่าให้เกิดความเข้าใจระบบโครงสร้างของภาษา การเรียนวรรณคดีต่างชาติควรสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของประเทศอื่น และมุ่งให้สามารถพูดได้มากกว่าเขียน การสอบจะวัดจากการสอบสัมภาษณ์มากกว่าข้อเขียน²⁴

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปจะเห็นได้ชัดขึ้นเมื่อเข้าสู่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กล่าวคือ เด็กหญิงจะได้เรียนวิชาภาษาต่างประเทศ ภาษาละติน วิชาคำนวณ และวิทยาศาสตร์ เป็นจำนวนมากชั่วโม่งขึ้น วิชางานฝีมือจะลดลง โดยเฉพาะเมื่อโรงเรียนสตรีชั้นสูงหันไปรับใช้จุดประสงค์ใหม่ของการให้การศึกษาสตรี กล่าวคือ การเตรียมนักเรียนเพื่อเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย การกำหนดให้เด็กหญิงและชายได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกันในเวลาต่อมาทำให้การสอนวิชาภาษาในโรงเรียนสตรีเปลี่ยนไปเน้นที่ความรู้ในกฎระบบของภาษามากขึ้น การให้การศึกษาย่างเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิงแสดงให้เห็นการปรับผู้หญิงเข้าหาคุณค่าที่ถือว่าเป็นของผู้ชาย การเปลี่ยนวิธีการเรียนการสอนซึ่งแสดงให้เห็นจุดประสงค์ของการเรียนการสอนของวิชาภาษาดังที่กล่าวมาแล้วสามารถสะท้อนความเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาได้อย่างดี

²³Albiseti, *Schooling German Girls and Women*, 48-49.

²⁴Kraul, 'Höhere Mädchenschulen', 291-292.

ลักษณะร่วมและปัญหาทั่วไปของโรงเรียนสตรีทั้งที่ดำเนินการโดยรัฐ (การปกครองส่วนท้องถิ่น) และเอกชน (ซึ่งเป็นส่วนใหญ่) มีอยู่หลายประการ ประการสำคัญคือการขาดหลักสูตรที่แน่นอน ในทศวรรษแรกๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การส่งลูกสาวเข้าโรงเรียนมัธยมยังไม่ใช่วิถีปฏิบัติที่แน่นอนและขึ้นอยู่กับอำเภอใจของผู้ปกครองเสียมาก ดังนั้นความเห็นของผู้ปกครองจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อโรงเรียน นอกจากการเลือกรายวิชาแล้ว ผู้ปกครองยังวิจารณ์วิธีการวัดผลอยู่บ่อยครั้ง เมื่อโรงเรียนบางแห่งพยายามแสดงผลงานด้วยการจัดสอบประจำปีก็ได้รับคำวิจารณ์เสียมากจากทั้งผู้ปกครองและนักการศึกษาบางส่วนที่เห็นว่าการกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันเป็นการทำลายธรรมชาติที่ดีของความถ่อมตนในผู้หญิง หรือว่าความตื่นตัวและความเครียดจากการสอบอาจถึงกับทำลายประสาทของเด็กหญิงได้ ปัญหาอีกประการที่เกิดจากการที่โรงเรียนพยายามเอาใจผู้ปกครอง คือ การที่โรงเรียนพยายามเปิดรายวิชาหลากหลายทำให้ไม่สามารถลงลึกในเนื้อหาของแต่ละวิชาได้นั้นได้กลายเป็นจุดอ่อนที่ถูกโจมตีอย่างมาก

ปัญหาทั่วไปอีกประการหนึ่ง คือ การขาดบุคลากรที่ทำงานสอนอย่างต่อเนื่องด้วยสาเหตุต่างๆ อาทิ ครูผู้ชายมักจะพยายามเปลี่ยนไปทำงานในโรงเรียนมัธยมชายเพราะมีรายได้ดีกว่าและมีเกียรติมากกว่า ครูผู้หญิงซึ่งมีจำนวนน้อยไม่มีคุณภาพพอเพราะขาดการศึกษาที่เพียงพอ หรือมีฉะนั้นในบางที่และบางช่วงเวลา ครูผู้หญิงที่แต่งงานถูกห้ามไม่ให้ทำงานต่อไป เป็นต้น²⁵

ความพยายามปฏิรูปโรงเรียนสตรีชั้นสูงเกิดขึ้นหลายครั้งโดยบุคคลและกลุ่มต่างๆ ตัวอย่างเช่น ที่ประชุมครูโรงเรียนสตรีชั้นสูงเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๒ ได้ร่วมกันปรับโครงสร้างหลักสูตรของโรงเรียนสตรีชั้นสูงเป็นครั้งแรก แต่ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้นักเรียนหญิงสำเร็จวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ซึ่งใช้ประกอบการเข้ามหาวิทยาลัยดังเช่นที่โรงเรียนมัธยมชายมี นักเรียนที่จบจากโรงเรียนสตรีระดับสูงไม่สามารถเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย เพียงแค่เอาวุฒิไปต่อ

²⁵Ullmann, *Das deutsche Kaiserreich*, 123-124.

โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันมีการพัฒนาโรงเรียนอาชีวะประเภทต่างๆ เพื่อฝึกหัดอาชีพให้เด็กหญิง แต่โอกาสในการประกอบวิชาชีพชั้นสูงที่อาศัยความรู้ทางวิชาการยังไม่เปิดให้ผู้หญิงในเยอรมนี

การพัฒนาโรงเรียนสตรีชั้นสูงมีหัวทอกหลักในการต่อสู้ ได้แก่ เฮเลนา ลังเงอ (Helene Lange) เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๙ และ ๑๘๙๓ ได้ริเริ่มให้มีชั้นเรียนมัธยมศึกษา (Realkurse และ Gymnasialkurse) สำหรับผู้หญิงในกรุงเบอร์ลิน ใน ค.ศ. ๑๘๙๓ มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย (Gymnasium) สำหรับเด็กหญิงเป็นแห่งแรกในเมืองคาร์ลสruhe (Karlsruhe) โดยการนำของ "สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป" ชั้นเรียนมัธยมศึกษาของลังเงอกินเวลาสี่ปีและรับเฉพาะผู้ใหญ่ ส่วนโรงเรียนมัธยมปลายที่คาร์ลสruhe กินเวลาหกปีและรับเด็กหญิงอายุตั้งแต่สิบสองปีขึ้นไป โรงเรียนดังกล่าวนับว่ามีคุณสมบัติที่ใกล้เคียงกับโรงเรียนมัธยมชาย ต่อจากนั้นระหว่าง ค.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๙๐๓ มีการก่อตั้งโรงเรียนมัธยมปลายสำหรับเด็กหญิงเพิ่มเป็น ๒๐ แห่งทั่วประเทศ ผู้ที่จบการศึกษาจากชั้นเรียนและโรงเรียนดังกล่าวสามารถไปเข้าอบรมพิเศษเตรียมเป็นครูโรงเรียนระดับสูง และเข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยได้ตามกรณีเฉพาะ

ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๑๙๐๘ มีการดำเนินการปฏิรูประบบโรงเรียนมัธยมสตรีอย่างเป็นทางการโดยกระทรวงศึกษาธิการของแคว้นปรัสเซีย นับเป็นครั้งแรกที่รัฐเข้ามาจัดการประเด็นนี้ด้วยตัวเองหลังจากที่ปล่อยอยู่ในมือของเอกชนมาร่วมครึ่งศตวรรษ ผลของการปฏิรูปทำให้มีการยกระดับโรงเรียนมัธยมสตรีเป็นการศึกษาชั้นสูงจากที่เคยถูกจัดเป็นแค่ส่วนหนึ่งของการศึกษาขั้นพื้นฐาน²⁶ แม้ว่าจะไม่เทียบเท่าโรงเรียนมัธยมชายในทุกประการ แต่นับจากนี้ไปโรงเรียนมัธยมสตรีสามารถเปิดโอกาสให้เด็กหญิงสอบจบวุฒิมัธยมที่ใช้ประกอบ

²⁶ Albisetti, *Schooling German Girls and Women*, 274.

ในการสมัครเข้ามหาวิทยาลัย²⁷ รูปแบบของโรงเรียนสตรีที่เป็นผลจากการปฏิรูปครั้งนี้ได้กลายเป็นต้นแบบแก่วิทยาลัยอื่นๆ

๓.๒ การฝึกหัดวิชาชีพครูสตรี

การศึกษาแผนใหม่ไม่เพียงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการอบรมและให้การศึกษแก่เด็กหญิง แต่ยังทำให้เกิดการพัฒนาอาชีพครูสำหรับผู้หญิงอีกด้วย ทศนคติที่มีต่อครูสตรีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ที่มองว่าอาชีพครูเป็นเสมือนมาตรการสังคมสงเคราะห์เพื่อจัดหางานและรายได้ให้แก่สตรีที่ไม่แต่งงาน เมื่อเวลาผ่านไปและเงื่อนไขของสังคมเปลี่ยนไป ชนชั้นกลางเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาสำหรับครูสตรีอย่างมาก เพราะถือว่าอาชีพครูเป็นอาชีพเดียวที่ลูกสาวของชนชั้นกลางจะทำได้โดยไม่เสื่อมเสียสถานะทางสังคม

มีครูสตรีทำงานทั้งในภาคเอกชนและภาคสาธารณะมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ครอบครัวที่มีฐานะนิยมจ้างครูพี่เลี้ยง ผู้หญิงบางคนก็เปิดสอนพิเศษเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว อย่างไรก็ตามการฝึกหัดครูสตรีอย่างเป็นทางการเพิ่งมาเริ่มในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะนับตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๘๗๐ เป็นต้นไปเริ่มมีการก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี อันเป็นผลจากการขยายจำนวนโรงเรียนสตรีซึ่งต้องการครูสตรีที่มีคุณภาพจำนวนมากขึ้น

แม้ว่าความต้องการครูสตรีจะมีเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่การพัฒนาคุณภาพครูสตรียังคงไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และคงอยู่ในมือของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่สนใจต่อไป เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๙ เจ้าหญิงวิกตอเรีย พระชายาของราช

²⁷ การปฏิรูปทำให้เกิดการแบ่งประเภทโรงเรียนสตรีขึ้นสูงเป็นสามประเภท ได้แก่ Lyzeum, Frauenschule, Studienanstalt มีความแตกต่างในรายละเอียดของหลักสูตร จำนวนปีการศึกษา ประเภทวิชาที่จัดสอน และศักดิ์และสิทธิ์ของวุฒิการศึกษา

ทายาทเจ้าชายวิลเฮล์มแห่งปรัสเซีย ได้ทรงริเริ่มก่อตั้งสถานศึกษาเพื่อเปิดสอนวิชาการขั้นสูงให้แก่ครูสตรีด้วยทุนส่วนพระองค์ [เป็นที่รู้จักในชื่อ วิกตอเรีย ลีเซียม (Victoria Lyzeum)] โดยคำแนะนำของนักการศึกษาสตรีเพื่อนร่วมชาติชาวอังกฤษของพระองค์ คือ มิสอาร์เชอร์ (Miss Archer) ทางสถาบันจัดการบรรยายให้ความรู้โดยอาจารย์จากมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม หลักสูตรของสถาบันไม่ได้ตอบสนองต่อสถานการณ์จริงนัก ประการแรก รายวิชาเหล่านี้ซับซ้อนเกินไปสำหรับครูสตรีส่วนหนึ่งที่ไม่มีความรู้พื้นฐานทางวิชาการมาก่อน ประการที่สอง ความรู้เหล่านี้ไม่ช่วยให้ผู้หญิงเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ตรงที่รัฐยังไม่อนุญาต

ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๘๗ ลังเงอและสตรีอีกห้าคนยื่นฎีกาต่อรัฐสภาปรัสเซีย มีใจความเรียกร้องให้รัฐเข้ามารับผิดชอบการพัฒนาวิชาชีพครูสตรี การที่นักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรียึดสู้ขึ้นมาในครั้งนี้เป็นผลมาจากการได้รู้ว่า เจ้าชายรัชทายาททรงประจักษ์ด้วยโรคมะเร็ง ซึ่งหมายความว่า แม้ว่าพระองค์จะได้ขึ้นครองราชย์ก็จะเป็นรัชสมัยที่สั้น และนั่นหมายความว่า วิกตอเรีย พระชายาของพระองค์ซึ่งทรงสนับสนุนการศึกษาศตรีอย่างมากก็คงไม่สามารถอุปถัมภ์การพัฒนาได้มากนักเช่นกัน

ในทศวรรษที่ ๑๘๙๐ มหาวิทยาลัยต่างๆ เริ่มอนุญาตให้ครูสตรีชั้นสูงเข้าฟังการบรรยายที่มหาวิทยาลัยได้ แต่ในขณะที่การต่อสู้เพื่อสิทธิของสตรีเพื่อการศึกษาและประกอบอาชีพแพทย์ซึ่งเริ่มต้นที่หลังการต่อสู้ของสตรีในอาชีพครูได้ประสบผลสำเร็จใน ค.ศ. ๑๘๙๙ ครูสตรียังคงต้องต่อสู้ต่อไปอีกเกือบหนึ่งทศวรรษเพื่อสิทธิในการสอบวุฒิสำหรับการสอนในโรงเรียนระดับมัธยม ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๕ แคว้นปรัสเซียเปิดให้ผู้หญิงเข้าสอบดังกล่าว แต่รัฐไม่รับประกันสิทธิของผู้หญิงในการได้ตำแหน่งครูในโรงเรียนของรัฐอย่างที่คุณชายที่มีวุฒิดังกล่าวจะได้โดยอัตโนมัติ

การเพิ่มจำนวนและความสำคัญของโรงเรียนสตรีและอาชีพครูสตรีทำให้ผู้หญิงเริ่มมีงานประจำทำมากขึ้นในโรงเรียนประถมและโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง แต่ในอีกด้านหนึ่งโอกาสทางอาชีพที่เติบโตขึ้นสำหรับครูสตรีก็ได้นำไปสู่ความพยายามกีดกันผู้หญิงออกจากอาชีพนี้ด้วย การเพิ่มจำนวนขึ้นของครูสตรีทำให้

ฝ่ายครูชายที่เกรงว่าจะเสียตำแหน่งและความสำคัญเริ่มตอบโต้ ครูชายอ้างว่าครูหญิงมีประโยชน์แค่ในบางวิชาและเป็นเพียงแค่แรงงานเสริม นอกจากนี้ครูหญิงยังไม่มีคุณภาพพอเพราะไม่ได้รับการศึกษาที่ดีเท่ากับครูชาย ครูหญิงรับเงินค่าจ้างตามกฎหมายเพียงร้อยละ ๗๗ ของเงินเดือนครูชาย แคว้นปรัสเซียออกกฎหมายใน ค.ศ. ๑๘๙๒ บังคับให้ครูผู้หญิงที่แต่งงานจะต้องออกจากงาน โอกาสทางอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ผสมกับการถูกเลือกปฏิบัติและอคติต่อครูสตรีในวงวิชาชีพทำให้ผู้หญิงจำนวนมากขึ้นหันไปรวมเคลื่อนไหวยกับขบวนการสิทธิสตรี

ครูสตรีนับเป็นกลุ่มสตรีมีอาชีพกลุ่มแรกที่รวมตัวกันจัดตั้งองค์กรตัวแทนผลประโยชน์ของตน แรกสุดเป็นการเคลื่อนไหวยเป็นกลุ่มของครูสตรีระดับท้องถิ่นที่เมืองเดรสเดนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๕ และอีกสี่ปีต่อมาที่กรุงเบอร์ลิน เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๐ มีการรวมตัวของกลุ่มครูสตรีจากทั่วประเทศในรูปของ "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" (Allgemeiner Deutscher Lehrerverein - ADLV) ภายใต้การนำของเฮเลนา ลังเงอ องค์กรดังกล่าวนอกจากจะมีบทบาทในการพัฒนาการจัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิงแล้ว ก็ยังเป็นองค์กรที่มีลักษณะเป็นสมาคมวิชาชีพ (guild) ที่พยายามช่วยเหลือพวกครูสตรีด้วยกัน เช่น สร้างเครือข่ายจัดหางานทั่วประเทศ จัดทำประกันสุขภาพ เป็นต้น ต่างจากที่ครูผู้ชายซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล ผู้หญิงที่ประกอบอาชีพครูต้องดิ้นรนเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมาก²⁸ การก่อตั้ง "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" ยังมีความหมายต่อประวัติศาสตร์ของขบวนการสิทธิสตรีเยอรมัน ก่อนหน้านั้น "สมาคมสตรีเยอรมัน" (ADF) เป็นองค์กรสตรีระดับประเทศแห่งเดียวเท่านั้น "สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี" เป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่ "สันนิบาตสมาคมสตรีเยอรมัน" (BDF) ซึ่งจะกลายเป็นองค์กรสตรีที่มีอิทธิพลมากที่สุดองค์กรหนึ่งดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น

²⁸ Greven-Aschoff, *Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland*, 72.

๓.๓ เฮเลนา ลังเงอ (Helene Lange): ผู้บุกเบิกการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรี

เฮเลนา ลังเงอ (ค.ศ.๑๘๔๘ - ๑๙๓๐) นับเป็นผู้นำการปฏิรูปการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีที่โดดเด่นที่สุดของเยอรมนีในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แม้ว่าจุดยืนของลังเงอในส่วนที่เกี่ยวกับสถานะของสตรีจะเป็นที่ถกเถียงอย่างมาก แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าเธอคือผู้นำการต่อสู้เพื่อการศึกษาของผู้หญิงโดยผู้หญิงที่ไม่พึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐ ลังเงอเป็นที่รู้จักในฐานะนักปฏิบัติมากกว่านักคิด

เช่นเดียวกับนักเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีจำนวนมากในยุคนั้นเฮเลนา ลังเงอเริ่มจากการประกอบอาชีพครู ต่อมาเมื่อ ค.ศ.๑๘๗๑ ย้ายจากบ้านเกิดที่โอดเดนบวร์ก (Oldenburg) ไปกรุงเบอร์ลิน เธอได้งานสอนในโรงเรียนสตรีแห่งหนึ่งและเข้าร่วม “ศูนย์การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีชนชั้นกระฎุมพี” (Zentrum der bürgerlichen Frauenbewegung)

แนวคิดหลักในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กหญิงของลังเงอ คือ ความเชื่อในความแตกต่างระหว่างเพศชายและหญิง เพราะฉะนั้นผู้หญิงจึงต้องการสถานศึกษาเฉพาะที่ดำเนินการโดยผู้หญิงด้วยกันเอง เธอปฏิเสธโรงเรียนผสมหญิงชาย การเคลื่อนไหวของลังเงอจัดอยู่ในกลุ่มสายกลางที่ประนีประนอมกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่มีอยู่ในสังคมขณะนั้น และให้ความสำคัญกับผลในทางปฏิบัติมากกว่าหลักการ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ใน ค.ศ.๑๘๘๗ ลังเงอและพวกพ้องถูกสภาผู้แทนของแคว้นปรัสเซีย ซึ่งมีใจความวิจารณ์การให้การศึกษาแก่เด็กหญิงอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนั้น นับเป็นครั้งแรกที่มีการวิจารณ์ประเด็นนี้อย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ ข้อเรียกร้องหลักสองประการในปฏิภา คือ ๑) ผู้หญิงควรจะได้อ่านวิชาที่เป็นวิชาการในโรงเรียนสตรีระดับสูงมากขึ้น และวิทยาศาสตร์และ

ภาษาเยอรมันควรจะอยู่ในความรับผิดชอบของครูสตรี และ ๒) รัฐควรจัดการอบรมครูสตรีในวิชาที่เป็นวิชาการเพื่อใช้สอนในโรงเรียนสตรีระดับสูง²⁹

อย่างไรก็ตาม ทางสภาผู้แทนปฏิเสหที่จะตอบฎีกานี้โดยสิ้นเชิง เหตุการณ์นี้เป็นแรงผลักดันให้ลังเงอและนักการศึกษาสตรีอื่นๆ ลงมือแก้ปัญหาด้วยตัวเองโดยไม่รอการสนับสนุนจากรัฐหรือสังคมส่วนใหญ่ เธอเห็นว่า

“ตราบไตที่ผู้หญิงไม่ได้รับการศึกษาในฐานะที่เป็นมนุษย์เพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์อย่างสอดคล้องตามความปรารถนาของเธอเอง ... และโดยเฉพาะในเยอรมนี ยังคงถูกบ่มสร้างตามความต้องการของผู้ชาย ตราบนั้นจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงในการให้การศึกษแก่สตรีเยอรมัน”³⁰

ลังเงอเองจัดชั้นเรียนพิเศษระดับมัธยมสำหรับผู้หญิง (Realkurse หรือ Gymnasialkurse) แรกสุดเพื่อจัดเตรียมนักเรียนให้ไปสอบวุฒิมัธยมในสวิสเซอร์แลนด์ และขยายไปยังการจัดการเรียนการสอนที่จะมีประโยชน์ต่อการทำงาน และเป็นการปูพื้นเพื่อการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้ไปเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาในต่างประเทศ โดยเฉพาะสวิสเซอร์แลนด์

ต่อมาใน ค.ศ.๑๘๘๐ ลังเงอเป็นผู้นำในการก่อตั้ง “สมาคมครูสตรีแห่งเยอรมนี” (ADLV) เพื่อส่งเสริมการปรับปรุงการศึกษาสำหรับเด็กหญิงและการฝึกหัดครูสตรี นอกจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับสตรีแล้ว ลังเงอยังเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีในด้านอื่นด้วย เธอเห็นว่า การศึกษาเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่สิทธิของสตรีในทางการเมือง เมื่อ ค.ศ.๑๘๘๐ เธอร่วมกับนักเคลื่อนไหวอื่นๆ จัดพิมพ์วารสารรายเดือน “ผู้หญิง” (Die Frau) มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์

²⁹ Helene Lange, 'Die höhere Mädchenschule und ihre Bestimmung. Begleitschrift zu einer Petition an das preussische Unterrichtsministerium und das preussische Abgeordnetenhaus' (Berlin, 1887).

³⁰ อ้างตาม Mathilde Block, 'Helene Lange', November 1998 <<http://www.uni-ulm.de/LiLL/3.0/D/frauen/biografien/Jh19/lange.htm>>

ของสตรีทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม นอกจากนี้ระหว่าง ค.ศ.๑๙๐๑ - ๑๙๐๖ เธอยังจัดทำหนังสือสารานุกรมว่าด้วยขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรี³¹ และเมื่อ ค.ศ.๑๙๑๙ ขณะที่ยังอายุได้ ๗๑ ปี ลังเงอได้เป็นสมาชิกสภาแห่งรัฐฮัมบูร์ก

ลังเงอประเมินผลจากความก้าวหน้าในการให้การศึกษาผู้หญิงว่า การเปลี่ยนแปลงระบบและรูปแบบการศึกษาและอบรมได้ทำให้ผู้หญิงหลุดจากการปลูกฝังแบบเดิมที่เน้นภาพลักษณ์ของเพศหญิงที่ต้องพึ่งพาการปกป้องจากเพศชาย "ทุกวันนี้เราต้องถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้หญิงจะเข้าสู่การแข่งขันเพื่อแย่งงาน ที่ซึ่งผู้หญิงจะเผชิญกับผู้ชายในฐานะเพื่อนร่วมงานและคู่แข่ง"³²

๓.๔ การเริ่มต้นการอุดมศึกษาสำหรับสตรีเยอรมัน

ที่มาของการเริ่มต้นการอุดมศึกษาสำหรับสตรีเยอรมัน

ในขณะที่ทั้งรัฐบาลส่วนกลางและรัฐบาลแห่งแคว้นอนุญาตให้ชุมชนและเอกชนจัดตั้งและบริหารสถานศึกษาระดับโรงเรียนเองได้ การจัดการมหาวิทยาลัยเป็นสิทธิผูกขาดของรัฐเท่านั้น การที่จะให้ผู้หญิงมีโอกาสในการศึกษาระดับอุดมศึกษาจึงเป็นประเด็นที่ปัจเจกบุคคลไม่สามารถทำสำเร็จเองได้ ไม่เหมือนกรณีการเปิดโรงเรียนเด็กหญิงหรือจัดอบรมครูสตรี แต่เป็นเรื่องที่จะสำเร็จได้ก็โดยการจูงใจให้รัฐร่วมมือ แน่นอนว่าการเรียกร้องการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับผู้หญิงต้องต่อสู้กับการกีดกันอย่างมาก ซึ่งโดยหลักแล้วคือการต่อสู้กับทัศนคติเชิงลบของผู้ชายที่ดำรงตำแหน่งและสถานภาพสำคัญในสังคม อย่างไรก็ตามมีปัจจัยหลายประการที่ทำให้รัฐบาลจักรวรรดิต้องไตร่ตรองข้อเรียกร้องนี้อย่างจริงจัง ได้แก่ การอภิปรายสาธารณะว่าด้วยสถานะของสตรีในสังคม

³¹ แหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติของเฮเลนา ลังเงอ คือ บันทึกของเธอ Helene Lange, *Lebenserinnerungen* (Berlin, 1921).

³² Helene Lange, 'Grundsätze und Forderungen der Frauenbewegung auf dem Gebiet der Erziehung und Bildung, in *Flugschriften des Bundes Deutscher Frauenvereine* 1 (Berlin, 1912), 11-19, here 12..

(โดยเฉพาะคำถามที่ว่า ผู้หญิงควรได้รับการศึกษาระดับสูงขนาดไหน) การที่ผู้หญิงเยอรมันสามารถไปจบการศึกษาระดับสูงในประเทศอื่น (โดยเฉพาะ สวิตเซอร์แลนด์และสหรัฐอเมริกา) ความต้องการแพทย์สตรีภายในประเทศ ความกังวลของข้าราชการระดับสูงต่ออนาคตของลูกสาวของตน และที่สำคัญที่สุดคือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีในตอนปลายทศวรรษที่ ๑๘๘๐^{๓๓}

การเรียกร้องสิทธิในการศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีในระยะแรกมุ่งไปที่การเปิดโอกาสทางการศึกษาวิชาชีพชั้นสูง ขบวนการสิทธิสตรีในขณะนั้นเชื่อว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยจะนำไปสู่เป้าหมายหลัก คือ การขยายโอกาสในการประกอบอาชีพของสตรี การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวมีหลายขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากการเปิดให้เด็กหญิงสอบวุฒิมัธยมศึกษาได้ จากนั้นคือการเข้ามหาวิทยาลัย การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงประกอบวิชาชีพชั้นสูง และการทำวุฒิปริญญาหลังปริญญาเอก (Habilitation)

การเคลื่อนไหวของขบวนการสตรี

ในระยะแรกประเด็นหลักของการเรียกร้องที่เกี่ยวกับการศึกษาระดับสูงสำหรับผู้หญิงมุ่งไปที่การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย และการรับรองแพทย์สตรีให้ประกอบอาชีพได้ แต่ละกลุ่มหรือปัจเจกบุคคลมีเหตุผลในการเคลื่อนไหวที่ต่างกันไป เซดวิกจ์ โดม ซึ่งเป็นสตรีเยอรมันคนแรกที่เรียกร้องอย่างเปิดเผยให้ผู้หญิงมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง ได้มีบทบาทอย่างมากในการเรียกร้องสิทธิของสตรีในการเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา “บนพื้นฐานที่เท่าเทียมและภายใต้เงื่อนไขเดียวกับผู้ชาย” ส่วนสมาคมสตรีเยอรมัน (ADF) ซึ่งมีนโยบายเน้นผลทางการปฏิบัติมากกว่าหลักการลงมติดำเนินการเรียกร้องในข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้ ๑) ให้อนุญาตให้สตรีเข้าศึกษาในสถานศึกษาระดับสูงที่มีอยู่แล้ว และ ๒) ให้ก่อตั้งสถานศึกษาชั้นสูงขึ้นใหม่สำหรับสตรีโดยเฉพาะ ทั้งนี้ก็เพื่อให้

^{๓๓} Ullmann, *Das deutsche Kaiserreich*, 123; Edith Glaser, 'Die erste Studentinnengeneration – Ohne Berufsperspektiven?', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart, 310.

ผู้หญิงมีความสามารถในการหาเลี้ยงชีพมากขึ้นโดยอาศัยการศึกษาที่ดีขึ้น และเพื่อผลิตบุคลากรวิชาชีพชั้นสูงเพศหญิง โดยเฉพาะแพทย์ นักกฎหมาย และครูสตรี เพื่อมาบริการผู้หญิงด้วยกัน ไม่ได้เรียกร้องการศึกษาระดับอุดมศึกษาในฐานะที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสตรี “สมาคมสตรีเพื่อการปฏิรูป” เรียกร้องให้มีการส่งเสริมโอกาสในการศึกษาชั้นสูงของผู้หญิงโดยเฉพาะชนชั้นกลางเช่นกัน องค์กรนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อให้ผู้หญิงพึ่งพาตัวเองได้มากขึ้น(ไม่ว่าจะแต่งงานหรือไม่) อีกทั้งยังเห็นว่าอาชีพของผู้หญิงที่มีอยู่ในขณะนั้นมักจะไม่เหมาะสมกับฐานะของพวกลูกสาวผู้ดีตระกูล

ในเยอรมนีการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการศึกษาของสตรีระลอกแรกจบลงเมื่อรัฐบาลห้ามสตรีศึกษาในมหาวิทยาลัยเยอรมันเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๙ และไม่ยอมรับการให้ประกาศนียบัตรรับรองแก่แพทย์สตรีดังที่จะอธิบายต่อไป อย่างไรก็ตามประกาศห้ามดังกล่าวจะถูกยกเลิกในเวลาต่อมาไม่นานนักและมีได้เป็นสาเหตุให้การศึกษาระดับสูงสำหรับสตรีเยอรมันล้ำหลังกว่าประเทศอื่นในยุโรปมากนัก

การต่อต้านและการสนับสนุนการอุดมศึกษาสำหรับสตรี

อุปสรรคหลักของการศึกษาชั้นสูงสำหรับสตรีมาจากสองทางด้วยกัน กล่าวคือ จากความกังวลของรัฐ และจากทัศนคติของปัจเจกบุคคลที่เป็นชายซึ่งจำนวนมากเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและตัวแทนขององค์กรผู้ประกอบการอาชีพ

โดยทั่วไปรัฐบาลเยอรมันก็พยายามควบคุมมหาวิทยาลัยอย่างเข้มงวดอยู่แล้ว เพราะเป็นสถานที่ที่สามารถเป็นบ่อเกิดและแหล่งส่งเสริมปฏิวัติทางการเมือง เมื่อเริ่มตั้งจักรวรรดิแม้ว่ารัฐบาลจะพยายามทำให้การเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยจำกัดหรือเป็นไปไม่ได้สำหรับผู้หญิง ด้วยการกำหนดว่าผู้ที่เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยจะต้องมีวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) และขณะเดียวกันก็พยายามกีดกันการก่อตั้งวิทยาลัยเอกชนสำหรับผู้หญิง แต่รัฐบาลก็ยังไม่มีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำอะไรกับคำถามเรื่องการศึกษาชั้นสูงของผู้หญิง

เรื่องแปลกของระบบการศึกษาเยอรมันในช่วงนี้ก็คือ ในขณะที่รัฐบาลเกรงว่า การศึกษาจะทำให้เกิดปฏิกิริยาที่ไม่พึงปรารถนา(สำหรับรัฐ)ในหมู่สตรีที่ได้รับการศึกษา จึงพยายามขัดขวางการเข้ามหาวิทยาลัยของผู้หญิง แต่กลับอนุญาตให้นักศึกษาสตรีต่างชาติโดยเฉพาะจากรัสเซียเข้ามาเรียนตามมหาวิทยาลัยเยอรมัน เพราะผู้หญิงเหล่านี้ไม่เรียกร้องเอาประกาศนียบัตรเพื่อการประกอบอาชีพ การกีดกันเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงเยอรมันจำนวนไม่น้อยออกไปเรียนต่างประเทศ โดยเฉพาะที่สหรัฐอเมริกา และสวิสเซอร์แลนด์ มหาวิทยาลัยซูริกเป็นสถานอุดมศึกษาแห่งแรกในยุโรปที่รับสตรีเข้าศึกษาหลักสูตรแพทย์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๗

นครซูริกและมหาวิทยาลัยซูริกเป็นที่พักพิงของทั้งนักศึกษาและผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากรัสเซียเป็นจำนวนมาก ต่อมารัฐบาลรัสเซียออกประกาศเรียกให้นักศึกษาสตรีที่อยู่ในสวิสเซอร์แลนด์กลับประเทศหรือมิฉะนั้นจะต้องลี้ภัยถาวร เพราะสงสัยว่านักศึกษาสตรีเหล่านี้จะรับอิทธิพลความคิดทางการเมืองจากพวกผู้ลี้ภัยทางการเมือง และยังเกรงว่าพวกเธอจะพัฒนาความคิดสุดโต่งทางเพศหรือประพฤติดนเลื่อมเสียทางเพศ กรณีนี้ได้กลายเป็นตัวกระตุ้นความวิตกของรัฐบาลเยอรมันเกี่ยวกับปฏิกิริยาของนักศึกษาหญิงของตน และหันมาทำให้การศึกษาในมหาวิทยาลัยกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ยากยิ่งขึ้นกว่าเดิมสำหรับสตรี ต่อมาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๙ รัฐบาลเยอรมันประกาศห้ามนักศึกษาสตรีเข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยไลป์ซิก และไม่อนุญาตให้มีการให้ประกาศนียบัตรรับรองแก่บุคลากรทางการแพทย์ที่เป็นสตรี

ปฏิกิริยาของนักวิชาการชายในเยอรมนีเมื่อแรกเริ่มจักรวรรดิก็มิได้สนับสนุนการรับผู้หญิงเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสาขาแพทย์ ถึงกับผลิตงานวิจัยทางการแพทย์ออกมาสนับสนุนการต่อต้าน อาทิ ผู้เชี่ยวชาญทางสรีระวิทยาในมิวนิคคนหนึ่งอ้างว่า ด้วยความแตกต่างจากเพศชายตั้งแต่ที่ขนาดและโครงสร้างของกะโหลกศีรษะและสมอง รวมถึงน้ำหนักกระดูกกล้ามเนื้อ การไหลเวียนของโลหิต การหายใจ เลือด การเผาผลาญ และระบบประสาท "เพศหญิงโดยกฎแห่งพระเจ้าและธรรมชาติไม่มีความสามารถในการ

เรียนรู้และปฏิบัติหลักวิชาการ โดยเฉพาะในสาขาวิทยาศาสตร์และการแพทย์”³⁴ เขาอ้างต่อไปว่า ในขณะที่คุณสมบัติเด่นของเพศชาย คือ กล้าหาญ อดทน หนักแน่น ใช้เหตุผลเหนืออารมณ์ และมีความสามารถในการวิเคราะห์ลึกซึ้ง คุณสมบัติของเพศหญิง คือ ทุกอย่างตรงกันข้าม กล่าวคือ ซลาดเซลา อ่อนแอ เปลี่ยนแปลงง่าย ใช้อารมณ์เหนือเหตุผล และผิวเผิน นอกจากนี้ ยังแสดงความกังวลว่า การศึกษาเรื่องเพศ โรคที่เกี่ยวกับเพศ และสรีระมนุษย์จะทำลายจริยธรรมของผู้หญิง อันได้แก่ ความบอบบางของจิตใจ และความรู้สึกละเอียด แพทย์อีกนายหนึ่งมีคำอธิบายว่า ยิ่งผู้หญิงใช้สมองมากเท่าไร พวกเธอยิ่งลดความสามารถในการสืบพันธุ์และลดการผลิตน้ำนมเลี้ยงบุตร ซึ่งจะเป็นผลเสียต่อคนรุ่นหลัง ผู้หญิงสามารถเรียนแพทย์ได้จริงอยู่ แต่จะกลายเป็นแม่ที่ไม่มีคุณภาพ³⁵ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๘ ที่ประชุมแพทย์เยอรมันได้แสดงความเห็นต่อต้านการรับนักศึกษาแพทย์สตรีเช่นกัน

แม้ว่าข้ออ้างในการกีดกันนักศึกษาแพทย์สตรีจะถูกทำให้ดูเป็นวิชาการ แต่ความพยายามของผู้ชายที่จะรักษาอาชีพแพทย์ให้เป็นอาชีพเฉพาะของพวกตน ก็มีบทบาทสำคัญในการต่อต้าน เฮตวิกจ์ โดมได้ตอบว่า ถ้าหากผู้ชายคิดว่าตนเหนือกว่าผู้หญิงจริง ก็ไม่ควรกลัวการแข่งขันจากผู้หญิง โดมอธิบายว่าผู้หญิงควรจะมีสิทธิในการศึกษาระดับสูง เพราะเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคล และผู้หญิงควรจะได้เรียนแพทย์เพื่อการพัฒนาสุขภาพของผู้หญิง เพราะพวกเธอเท่านั้นที่เข้าใจปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน³⁶ ทั้งสมาพันธ์สตรีเยอรมันและสมาคมสตรีเยอรมันเพื่อการปฏิรูปได้เคลื่อนไหวอย่างหนักในเรื่องนี้ และในที่สุดเมื่อรัฐบาลกลางไม่สามารถทนแรงกดดันจากสาธารณชนที่สนับสนุนสิทธิดังกล่าว จึงประกาศอนุญาตให้นักศึกษาหญิงสอบจบในวิชาแพทย์ได้เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๙

³⁴ Theodor von Bischoff, *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch die Frauen* (München 1872), 19-45.

³⁵ Paul Julius Möbius, *Ueber den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (Halle, 1908), 14.

³⁶ Edith Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?: Vorurteile gegen das Frauenstudium', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung. Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 299-309, here 304.

เมื่อถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ทศนคติเรื่องการเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาของสตรีเริ่มเปลี่ยนไป เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๗ อาร์ทวร์ เคียคชโฮฟฟ์ (Arthur Kirchhoff) เสนอรายงานสัมภาษณ์ความเห็นของนักวิชาการสาขาต่างๆ นักเขียน นักการศึกษา ชายตามโรงเรียนสตรี ว่าด้วยเรื่องการอุดมศึกษาสำหรับสตรี ที่มาของการสำรวจความคิดเห็นดังกล่าว คือ ชาวว่านักประวัติศาสตร์เรื่องนาม ไฮน์ริช ฟอน ไทรทชเคอ (Heinrich von Treitschke) ไล่ผู้หญิงที่เข้าฟังการบรรยายของเขาออกจากชั้นเรียนที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลินและออกความเห็นในทางลบเกี่ยวกับผู้หญิงที่เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย ผลของการสำรวจของเคียคชโฮฟฟ์แสดงว่า จำนวนผู้สนับสนุนมีประมาณ ๖๐ คน เป็นนักเศรษฐศาสตร์ นักปรัชญา นักจิตวิทยา ส่วนผู้ต่อต้านมีจำนวนประมาณ ๓๐ คน เป็นนรีแพทย์ และนักภาษา ที่เหลือตัดสินใจไม่ได้ เหตุผลของการเปลี่ยนกระแสนี้มีความคิดมีหลายประการด้วยกัน การเห็นตัวอย่างประเทศอื่นๆ ในยุโรปและอเมริกาเหนือที่อนุญาตให้ผู้หญิงศึกษาวิชาแพทย์มาหลายปีแล้ว และผู้ที่จบการศึกษาก็พิสูจน์ว่าสามารถปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี อาจารย์และนักวิชาการชายจำนวนมากเองก็ต้องการส่งเสริมลูกสาวของตนให้มีการศึกษาที่ดี อีกทั้งกระแสสังคมเริ่มเห็นด้วยมากขึ้น นอกจากนี้กลุ่มที่ต่อต้านเองก็ไม่ได้อิทธิพลสูงอย่างที่คิด³⁷ การรณรงค์ของขบวนการสตรีได้ประสบความสำเร็จในการสร้างกระแสสนับสนุนในสังคมและความปรารถนาดีของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่ได้กลายเป็นแรงกดดันจากสาธารณชนต่อภาครัฐ ในที่สุดรัฐบาลต้องยอมอนุญาตให้ผู้หญิงกลับเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย

ผู้หญิงเยอรมันกับมหาวิทยาลัย

เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์การศึกษาในประเทศใหญ่อื่นๆ จะเห็นได้ว่าการอุดมศึกษาสำหรับสตรีในเยอรมนีค่อนข้างจะล่าช้า ในสหรัฐอเมริกาผู้หญิงสามารถเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๓๓ มหาวิทยาลัยซูริครับนักศึกษาสตรีเข้าฟังการบรรยายวิชาปรัชญาเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๐ ผู้หญิง

³⁷ Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?: Vorurteile gegen das Frauenstudium', 306.

ฝรั่งเศสมีสิทธิในการเข้าเรียนในทุกคณะ(ยกเว้นเทววิทยา)ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๖๓ ในอังกฤษผู้หญิงเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๖๙ ในรัสเซียผู้หญิงถูกรับเข้าคณะแพทย์ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๗๒ อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ ระบบการอุดมศึกษา ค่านิยมที่มีต่อวิชาการและวิชาชีพระดับสูง รวมทั้งเงื่อนไขทางการเมืองและวัฒนธรรม ในสหรัฐอเมริกาทั้งรัฐและเอกชนสามารถจัดการอุดมศึกษาได้ ในขณะที่ในเยอรมนีมหาวิทยาลัยเป็นการผูกขาดโดยรัฐ ส่วนในฝรั่งเศสแม้ว่ารัฐจะเป็นผู้จัดการการอุดมศึกษา แต่รัฐบาลสาธารณรัฐที่สามได้รับเอาเรื่องสิทธิสตรีเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายปฏิรูปด้วย นอกจากนี้ อาชีพทางวิชาการและวิชาชีพชั้นสูงในฝรั่งเศสไม่ถือว่ามียศสิทธิ์มากเท่ากับในเยอรมนี³⁸

ส่วนในเยอรมนี ผู้หญิงต้องรออีกหลายปีกว่าจะมีการประกาศสิทธิในการลงทะเบียนเรียนในมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีอย่างเป็นทางการ เนื่องจากการลงทะเบียนจะต้องมีวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ประกอบซึ่งในทางปฏิบัติมีแต่โรงเรียนมัธยมชายเท่านั้นที่มีสิทธิและความสามารถในการให้วุฒิดังกล่าว จนเมื่อ ค.ศ.๑๙๐๘ จึงจะมีการตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงที่มีความสามารถเทียบเท่ากับโรงเรียนมัธยมชาย กว่าจะถึงจุดนั้นผู้หญิงที่เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยได้ถือว่าเป็นกรณีพิเศษไม่ว่าด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเท่านั้น ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๘๗๐ มหาวิทยาลัยเยอรมันบางแห่งเริ่มอนุญาตให้นักศึกษาหญิงบางรายเข้าฟังการบรรยาย เมื่อถึงกลางทศวรรษที่ ๑๘๙๐ มหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดทำตามอย่างใดก็ตาม การอนุญาตให้เข้าฟังการบรรยายไม่ได้หมายความว่าโอกาสในการสอบจบด้วยเสมอไป ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๙๕ ผู้จบการศึกษาระดับสูงในแคว้นปรัสเซียได้รับอนุญาตให้เข้าฟังการบรรยายในมหาวิทยาลัยได้ แต่ต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงวัฒนธรรมเสียก่อน อันเป็นวิธีที่รัฐควบคุมจำนวนนักศึกษาหญิง แต่ก็นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับผู้หญิงเยอรมัน และนับจากปีต่อมาเป็นต้นไป ผู้หญิงสามารถเข้าฟังการบรรยายได้โดยไม่ต้องรอค่า

³⁸ Theresa Wobbe, 'Aufbrüche, Umbrüche, Einschnitt: Die Hürde der Habilitation und die Hochschul-Lehrerinnenaufbahn', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 342-353, here 343-344.

อนุญาต หลังจากที่ย้อนอนุญาตให้มีการดำเนินการโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสำหรับเด็กหญิงที่เมืองคาร์ลสรูห์เมื่อ ค.ศ.๑๘๙๓ แคว้นบาเดน (Baden) ได้แสดงความเป็นเสรีนิยมและก้าวหน้าอีกครั้งด้วยการเป็นแคว้นแรกที่ประกาศสิทธิให้ผู้หญิงลงทะเบียนเรียนในมหาวิทยาลัยได้เมื่อ ค.ศ.๑๙๐๐ นั้นหมายความว่า การเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเป็นสิทธิของผู้หญิงและไม่ใช่"กรณีพิเศษ"อีกต่อไป อีกแปดปีต่อมาแคว้นปรัสเซียจึงประกาศสิทธิดังกล่าว

แม้ว่าเมื่อเวลาผ่านไปการอุดมศึกษาสำหรับสตรีดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หยุดยั้งต่อไปไม่ได้ แต่ก็ยังมีความพยายามที่จะรักษาสถานภาพในหมู่นักวิชาการชาย เมื่อ ค.ศ.๑๙๐๔ มีการเสนอความคิดให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยสำหรับสตรีในที่ประชุมอธิการบดีของมหาวิทยาลัยในแคว้นปรัสเซีย ด้วยเหตุผลว่าการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสตรีโดยเฉพาะ แยกออกจากมหาวิทยาลัยที่แท้จริง(กล่าวคือ มหาวิทยาลัยของผู้ชาย)จะเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำนายไม่ได้^{๓๙}

แม้ว่าจะได้รับสิทธิในการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่างเต็มตัวแล้ว พื้นที่ของนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยยังคงถูกจำกัดอยู่ เมื่อ ค.ศ.๑๙๐๘ มีการก่อตั้งชมรมนักศึกษาหญิงแห่งบอนน์ "ฮิลาริตาส" (Hilaritas) โดยการรับรองของอธิการบดีแห่งมหาวิทยาลัยบอนน์ แต่เนื่องจากนักศึกษาสตรีเหล่านี้ไม่ได้รับอนุญาตให้มีส่วนร่วมทางวิชาการมากนักจึงทำให้พวกเธอเน้นการทำกิจกรรมภายในกลุ่ม เช่น ให้คำปรึกษาทางการเรียน การเงิน จัดหาที่พัก จัดกิจกรรมทางวิชาการและวัฒนธรรม ต่อมาชมรมดังกล่าวได้รับสิทธิในการเข้าฟังที่ประชุมนักศึกษา แต่โอกาสที่จะแสดงออกในที่สาธารณะของสถาบันยังคงถูกปฏิเสธ

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เกิดการเคลื่อนไหวของสตรีชนชั้นกลางที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงรับใช้ชาติในยามสงคราม แม้นักศึกษาสตรีบางส่วนจะแสดงความไม่เห็นด้วยกับการทำสงคราม โดยเฉพาะกลุ่มเคร่งศาสนา แต่ก็มีนักศึกษา

^{๓๙} จนถึงปัจจุบันไม่มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสตรีในเยอรมนี แต่มีโครงการมหาวิทยาลัยสตรีนานาชาติ (Internationale Frauenuniversität) ที่เป็นการร่วมมือระหว่างหน่วยงานและนักวิชาการต่างๆ เพื่อให้การศึกษานั้นสูงแก่สตรีทั่วโลก ดู www.int-frauenuni.de

หญิงจำนวนมากเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว บางส่วนถึงกับหยุดเรียนเพื่อไปเป็นพยาบาล ถึงกระนั้นก็ยังมีการกล่าวหาจากฝ่ายผู้ชายว่าผู้หญิงถือโอกาสเรียกร้องสิทธิส่วนตนในขณะที่ผู้ชายออกไปรบเพื่อชาติ

๔. การศึกษาสำหรับสตรีในยุคสาธารณรัฐไวมาร์และอาณาจักรที่สาม

ประสบการณ์จากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งซึ่งมีลักษณะเป็นสงครามเบ็ดเสร็จ (total war) ที่มีผลกระทบต่อทุกส่วนของสังคม การสลายตัวของจักรวรรดิเยอรมนีใน ค.ศ.๑๙๑๘ และการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองไปสู่การก่อตั้งสาธารณรัฐไวมาร์ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทัศนคติของผู้หญิง สงครามเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำหลายๆ อย่างแม้จะในฐานะแรงงานทดแทนผู้ชายที่เป็นทหาร เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.๑๙๑๘ สตรีเยอรมันได้รับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งเป็นครั้งแรก มาตราที่ ๑๐๙ ของรัฐธรรมนูญของสาธารณรัฐไวมาร์ได้กำหนดสิทธิของหญิงและชายอย่างเท่าเทียมกันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์เยอรมัน

การให้การศึกษาแก่เด็กหญิงในยุคสาธารณรัฐไวมาร์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงจากสมัยจักรวรรดิ ที่สำคัญคือการต่อสู้ว่าด้วยโรงเรียนมัธยมผสมชายหญิงซึ่งเป็นปัญหาที่ค้างค้ำมาตั้งแต่ปลายศตวรรษก่อน ในขณะที่โรงเรียนประถมมีทั้งนักเรียนชายและหญิงในโรงเรียนเดียวกัน เพศทั้งสองถูกแยกจากกันอย่างเด็ดขาดในโรงเรียนระดับสูง นักการศึกษาสตรีบางส่วนเห็นว่าการแบ่งแยกโรงเรียนชายหญิงทำให้โรงเรียนหญิงเสียเปรียบ เพราะจะไม่ได้รับการสนับสนุนโดยเฉพาะจากรัฐอย่างที่โรงเรียนชายได้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศยังคงมีอิทธิพลในวงการศึกษาเยอรมัน ฝ่ายที่ต่อต้านโรงเรียนผสมเห็นว่าแต่ละเพศมีความต้องการไม่เหมือนกันจึงต้องการการศึกษาเฉพาะ ฝ่ายที่สนับสนุนเห็นว่าความแตกต่างระหว่างเพศนั้นเองที่จะเป็นตัวส่งเสริมซึ่งกันและกัน

ในการเรียนรู้ มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่เชื่อว่าชายและหญิงไม่ต่างกันและมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาเหมือนกันทุกประการ ในทศวรรษที่ ๑๙๒๐ มีการตั้งโรงเรียนทดลองในเมืองใหญ่ๆ หลายเมือง เช่น ฮัมบวร์ก เบอร์ลิน มินิค ลิปป์ต่อมามีการประเมินผลออกมาในเชิงบวก⁴⁰

ประสบการณ์ของผู้หญิงในยุคสาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งแรกในประวัติศาสตร์เยอรมันมีทั้งด้านบวกและลบ ในมหาวิทยาลัยเราจะเห็นจำนวนนักศึกษาหญิงที่เพิ่มขึ้นในสาขาวิชาที่หลากหลายมากขึ้น ผู้หญิงที่สำเร็จการศึกษาปรากฏตัวในอาชีพต่างๆ มีการยกเลิกการกีดกันสตรีในการสอบวิชาชีพและศึกษาวิชาการขั้นสูง(แม้จะไม่ทั้งหมด) เมื่อ ค.ศ.๑๙๒๐ เอ็มมี นีโอเตอร์ (Emmy Noether) เป็นนักศึกษาหญิงคนแรกที่ได้รับอนุญาตให้ทำวุฒิขั้นสูงหลังปริญญาเอก (Habilitation) (ในสาขาคณิตศาสตร์) อีกสามปีต่อมานักวิชาการสตรีสองคนได้ตำแหน่งศาสตราจารย์ในสาขาเกษตรศาสตร์และครุศาสตร์ สตรีที่มีการศึกษาจำนวนหนึ่งเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนมากมักมีภูมิหลังทางการศึกษาและอาชีพเป็นครู เมื่อ ค.ศ.๑๙๒๖ มีการก่อตั้งสมาคมนักวิชาการสตรีเยอรมัน (Deutscher Akademikerinnenbund - DAB) เป็นการรวมตัวของกลุ่มวิชาชีพและวิชาการสตรีจากหลายสาขา คือ ปรัชญา การแพทย์ กฎหมาย อาจารย์มหาวิทยาลัย เศรษฐศาสตร์ และนักศึกษาศาสตร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันการมีส่วนร่วมของสตรีที่มีการศึกษาในชีวิตทางวัฒนธรรมของเยอรมัน เพื่อส่งเสริมสตรีทางวิชาการ และเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มอาชีพ

อย่างไรก็ตาม สังคมเยอรมันยังคงแนวคิดเดิมในเรื่องบทบาทของแต่ละเพศในชีวิตครอบครัว เมื่อสาธารณรัฐไวมาร์ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในตอนปลายทศวรรษที่ ๑๙๒๐ มีการต่อต้านการศึกษาและการทำงานของผู้หญิงมากขึ้น อาทิ โดยการออกกฎหมาย ใน ค.ศ.๑๙๒๐ รัฐบาลประกาศกฎหมายว่าด้วยการลดจำนวนบุคลากร ซึ่งให้สิทธิแก่รัฐในการที่จะใส่ข้าราชการหญิงที่แต่งงานออกได้ทุกเมื่อ

⁴⁰ Horstkemper, 'Die Koedukationsdebatte um die Jahrhundertwende', 217.

อาณาจักรที่สามหรือที่เรียกกันว่านาซีเยอรมนีที่สถาปนาขึ้นเมื่อต้น ค.ศ. ๑๙๓๓ อาจเรียกได้ว่าเป็นยุคแห่งความเป็นปึกแผ่นต่อเพศหญิง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากปรัชญาพื้นฐานของระบอบการปกครองที่เป็นแบบรัฐเผด็จการ กล่าวคือ การเรียกร้องให้ทุกคนสละความเป็นปัจเจกบุคคลและอุทิศตนแก่รัฐ "รัฐ" ถูกนิยามด้วยบุรุษภาพ ในขณะที่สตรีภาพคือคำนิยามของความอ่อนแอ แม้แต่ระบอบประชาธิปไตยซึ่งเคารพความหลากหลายในเหล่าปัจเจกชนก็ถูกมองว่ามีคุณลักษณะแบบสตรีภาพ (หมายถึงอ่อนแอเพราะไม่เด็ดขาด) รัฐนาซีและสังคมนิยมพลักผู้หญิงกลับไปสู่บทบาทดั้งเดิมในฐานะแม่ที่ผลิตประชากรสายเลือดบริสุทธิ์ แม่บ้านที่รับใช้ครอบครัว และสุดท้ายที่เปลี่ยนไปคือการเป็นผู้อุทิศตนต่อศาสนากลายเป็นผู้สนับสนุนรัฐอย่างซื่อสัตย์แทน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของผู้หญิงมีปัจจัยหลายอย่างมากำหนดมากกว่าแค่ทัศนคติดังกล่าว

เดือนเมษายน ค.ศ.๑๙๓๓ รัฐบาลนาซีออกกฎหมายว่าด้วยมาตรการป้องกันมิให้คนล้นโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งในทางปฏิบัติส่งผลกระทบต่อเยอรมันเชื้อสายยิวเป็นอันดับแรก และยังนำไปสู่การกีดกันเด็กหญิงจากการสอบจบวุฒิมัธยมศึกษา (Abitur) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดในการสมัครเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย ในปีต่อมารัฐบาลประกาศอนุญาตให้นักศึกษาหญิงลงทะเบียนเรียนที่มหาวิทยาลัยในจำนวนจำกัดคิดเป็นร้อยละ ๑๐ ของจำนวนนักศึกษาใหม่ทั่วประเทศเท่านั้น มาตรการกีดกันเหล่านี้ส่งผลให้จำนวนนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศที่ลดลงอย่างมากในสมัยรัฐนาซี โดยเปรียบเทียบจาก ๑๙,๓๔๔ คนใน ค.ศ.๑๙๓๑ เหลือเพียง ๕,๗๗๗ คนใน ค.ศ.๑๙๓๙ นักวิชาการสตรีถูกบังคับให้ลาออกจากมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ตาม สมัยอาณาจักรที่สามไม่ได้เห็นแต่การกดขี่ผู้หญิงเสียทั้งหมด รัฐบาลนาซีได้สร้าง "องค์กรยุวชนและเยาวชนสตรี" (Bund deutscher Mädel - BDM) ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กหญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ แม้ว่ารัฐจะใช้องค์กรดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลางานสังคมเพื่อวางรากฐานของอุดมการณ์นาซีในเยาวชน แต่กิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะกิจกรรมกลางแจ้งที่

ไม่ได้จำกัดจุดประสงค์อยู่ที่การเตรียมเด็กหญิงให้พร้อมสำหรับการแต่งงานมีครอบครัว กลายเป็นที่พอใจของเด็กหญิงจำนวนมาก กิจกรรม “รักชาติ” ทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่าตนมีความสำคัญ⁴¹ และเมื่อเยอรมนีเตรียมตัวเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สองตั้งแต่กลางทศวรรษที่ ๑๙๓๐ รัฐบาลหันกลับมาส่งเสริมการศึกษาและฝึกหัดอาชีพสตรีอีกครั้ง เพื่อสร้างแรงงานทดแทนผู้ชายที่ต้องไปรบ จำนวนนักศึกษาสตรีจึงเพิ่มขึ้นในมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ โดยเฉพาะในสาขาวิทยาศาสตร์เพื่อตอบสนองความต้องการของรัฐ แม้ว่าขบวนการสิทธิสตรีจะถูกห้ามโดยกฎหมาย แต่ผู้หญิงได้รับโอกาสในการศึกษาและทำงานในภาคต่างๆ อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

จะเห็นได้ว่า ตลอดสมัยสาธารณรัฐไวมาร์และอาณาจักรที่สาม ทั้งอุดมการณ์ของรัฐและความจำเป็นในการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมต่างมีผลต่อนโยบายการศึกษาสตรีพอกัน

๕. การศึกษาสำหรับสตรีเยอรมันหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงทศวรรษที่ ๑๙๖๐

ความคิดต่อต้านการให้การศึกษาชั้นสูงและโอกาสในการทำงานวิชาชีพชั้นสูงแก่สตรีหวนกลับมาอีกครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ฝ่ายต่อต้านยังคงใช้คำอธิบายว่าด้วยภาพลักษณ์และคุณสมบัติเดิมๆ ว่าด้วยธรรมชาติของผู้หญิงที่สืบต่อมาจากสมัยจักรวรรดิ⁴² หลังสงครามโลกครั้งที่สองสตรีเยอรมันต้องรับภาระที่เกิดจากสงครามและการบูรณะประเทศ แต่แล้วผู้หญิงเหล่านี้ต้องหลีกเลี่ยงให้ผู้ชายที่กลับมาจากสงคราม

⁴¹ Dagmar Reese, 'Mädchen im Bund Deutscher Mädel', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart, 271-282, here 279-282.

⁴² Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?', 308-309.

เช่นเดียวกับในสมัยสาธารณรัฐไวมาร์กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (มาตรา ๓.๒) ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (เยอรมนีตะวันตก) กำหนดสิทธิเท่าเทียมกันอย่างเต็มที่ระหว่างชายและหญิง อย่างไรก็ตาม กฎหมายดังกล่าวยังเป็นแค่อุดมการณ์ที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงในสังคม รัฐบาลสหพันธ์ฯ ยังไม่สามารถสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการพัฒนาความเท่าเทียมระหว่างเพศได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากการจัดสรรการศึกษาของรัฐ

จนถึงกลางทศวรรษที่ ๑๙๖๐ การศึกษากลายเป็นหัวข้ออภิปรายอย่างกว้างขวางในเยอรมนีตะวันตก เนื่องจากที่มาคือข้อเขียนของเกออร์ก พิคชท์ (Georg Picht) ซึ่งได้มีชื่อเรื่องว่า "หายนะของการศึกษาเยอรมัน" (Die deutsche Bildungskatastrophe) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๔ มีข้อความวิพากษ์ความถดถอยและความล้มเหลวของการศึกษาในเยอรมนีตะวันตก บทความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในนโยบายการศึกษาระหว่างรัฐต่างๆ ภายในสหพันธ์ฯ โอกาสในการเข้าศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัยยังมีไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศและชนชั้น จำนวนผู้สอนที่ไม่เพียงพอ ระบบโรงเรียนที่ย่ำแย่ อย่างไรก็ตาม ความกังวลที่พิคชท์มีต่อปัญหาการศึกษาจากความคิดว่าการลงทุนพัฒนาคุณภาพประชากรจะเป็นผลดีต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ต่อมานักสังคมวิทยาจากสถาบันสังคมวิทยาแห่งทือบิงเงิน (Tübinger Institut für Soziologie) ราล์ฟ ดาเรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) แสดงความเห็นในงานเขียนเรื่อง "การศึกษาคือสิทธิของประชาชน" (Bildung ist Bürgerrecht) เขาเรียกร้องว่า การให้การศึกษาจะต้องเป็นไปโดยไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังไม่ว่าด้วยเหตุผลใด สภาพที่เป็นอยู่ในขณะนั้นชี้ว่า เยอรมนีตะวันตกมีความไม่เท่าเทียมกันในการให้การศึกษาด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้งจากความสามารถของแต่ละรัฐในการจัดสรรการศึกษาที่แตกต่างกัน ความแตกต่างทางศาสนา (ในที่นี้ระหว่างนิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์) และการเลือกปฏิบัติตามเพศ นอกจากนี้ลูกหลานของชนชั้นแรงงานจะเสียเปรียบในเรื่องการศึกษาแล้ว ปัญหาที่เห็นได้ชัดก็คือจำนวนเด็กหญิงคาทอลิกที่เข้าโรงเรียนต่ำมากจนน่าเป็นห่วง นักการศึกษาสตรีส่วนหนึ่งหันกลับมาเรียกร้องให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงโดยเฉพาะ

พวกนี้มองว่าผู้หญิงเสียเปรียบในระบบการศึกษาช่วงระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย⁴³ งานวิจัยอื่นๆ ที่ตามมาแสดงต่อไปว่าในสองทศวรรษหลังสงคราม ผู้หญิงในเยอรมนีตะวันตกไม่ได้รับการศึกษาเพื่อสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพและโดยเฉพาะวิชาชีพชั้นสูงอย่างเพียงพอ นอกจากนี้สังคมเยอรมันยังคงรักษาภาพลักษณ์ว่าด้วยบทบาทเดิมๆ สำหรับผู้หญิง อาทิ ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องลงทุนกับการศึกษาเพื่ออาชีพเพราะที่สุดแล้วก็จะแต่งงาน หรือมีฉะนั้นอาชีพสำหรับผู้หญิงจำกัดอยู่ที่งานประเภทการขาย งานสอน และงานรักษาพยาบาล การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนสำหรับผู้หญิงคำนึงถึงวิชาภาคปฏิบัติมากกว่าหลักทฤษฎี อาทิ การรวมความรู้พื้นฐานทางเคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ เป็นส่วนหนึ่งของวิชางานบ้าน

กลางทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการศึกษา ผู้ที่สนับสนุนการพัฒนาการศึกษาในช่วงนี้มีความหวังหลักอยู่สองประการ คือ การกระจายการศึกษาให้ทั่วถึงจะลดความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม และโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันจะสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง⁴⁴ แม้ว่าในทศวรรษที่ ๑๙๖๐ จะมีผู้หญิงจำนวนมากศึกษาในโรงเรียนฝึกอาชีพต่างๆ เป็นจำนวนมาก แต่มหาวิทยาลัยยังคงเป็นโลกของผู้ชาย บุคลากรชายในมหาวิทยาลัยปฏิบัติต่อนักศึกษาหญิงอย่างไม่เท่าเทียมกับกับนักศึกษาชายและยังพยายามกีดกันเพื่อนร่วมงานสตรี ใน ค.ศ.๑๙๖๕ มีการก่อตั้งสภาการศึกษาแห่งเยอรมนีซึ่งรับผิดชอบการปฏิรูปการศึกษา ต่อมาเมื่อ ค.ศ.๑๙๖๘ ขบวนการนักศึกษาเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ทั่วประเทศเรียกร้องการสร้างประชาธิปไตยในสังคมและทางการศึกษา นักศึกษาสตรีได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วย ในปีต่อมารัฐบาลสถาปนากระทรวงการศึกษาและวิชาการ (Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft) แม้ว่าการปฏิรูปการศึกษาโดยรวมและการปฏิรูป

⁴³ Sigrid Metz-Göckel, 'Die deutsche Bildungskatastrophe und Frauen als Bildungsreserve', in Kleinau and Opitz (eds), *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. II: Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, 373-385, here 375-376.

⁴⁴ Metz-Göckel, 'Die deutsche Bildungskatastrophe und Frauen als Bildungsreserve', 383.

การศึกษาสำหรับสตรีจะดำเนินและเกิดผลในภายหลัง แต่การที่รัฐเข้ามาจัดการปฏิรูปการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่ารัฐยอมรับว่าระบบการศึกษาที่มีอยู่ไม่ดีพอและต้องการการเปลี่ยนแปลง การปฏิรูปจะนำไปสู่การปรับมาตรฐานโรงเรียนให้เหมือนกันสำหรับชายหญิง โรงเรียนเฉพาะสำหรับเด็กหญิงจะถูกยกเลิกและหันไปหาโรงเรียนผสมหญิงชาย ในมหาวิทยาลัยมีความพยายามกำจัดความเป็นอนุรักษนิยม ลำดับชั้นทางสังคมและการกีดกันเพศหญิงออกไปจากโครงสร้างของมหาวิทยาลัย

๖. สรุป: การศึกษาแผนใหม่กับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของสตรีเยอรมัน

ประวัติศาสตร์ของการศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีได้ผ่านการต่อสู้อย่างเข้มข้นในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่และผู้ฝึกฝนแนวคิดเสรีนิยมเป็นชนกลุ่มน้อย การเคลื่อนไหวของขบวนการสตรีเป็นหลักนำในการผลักดันการพัฒนาการศึกษาสำหรับผู้หญิง แน่นอนว่าไม่ควรลืมเพื่อนร่วมต่อสู้ที่เป็นเพศชายจำนวนน้อย แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่าอุปสรรคสำคัญที่สุด คือ ผู้ชายซึ่งอธิบายปฏิกิริยาต่อต้านการให้การศึกษาขั้นสูงแก่ผู้หญิงด้วยความคิดเรื่องข้อจำกัดโดยธรรมชาติของสตรีภาพอันเป็นตัวกำหนดบทบาทของหญิง เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเห็นว่าพวกที่ต่อต้านสนใจคำถามว่าผู้หญิงมีสิทธิในการศึกษาขั้นสูงหรือไม่น้อยกว่าคำถามว่าผู้หญิงมีสิทธิในการประกอบวิชาชีพขั้นสูงหรือไม่⁴⁵ อาจกล่าวได้ว่าปัญหาของการพัฒนาการศึกษาสตรีในเยอรมนีอยู่ที่ประเด็นการพัฒนาการศึกษาขั้นสูงและอุปสรรคของการพัฒนาการศึกษาขั้นสูงสำหรับสตรีก็คือความต้องการของผู้ชายในการรักษาการแบ่งงานและการแบ่งแยกพื้นที่สาธารณะกับส่วนตัวระหว่างเพศชายและหญิง

⁴⁵ Glaser, 'Sind Frauen Studierfähig?', 309.

ผลสำคัญที่ตามมาจากการพัฒนาการศึกษาของสตรี คือ การเปลี่ยนแปลงบทบาทเฉพาะของเพศหญิงที่สังคมยื่นให้มาแต่อดีต ผู้หญิงเยอรมันได้ปลดปล่อยตัวเองจากบทบาทดั้งเดิมในฐานะแม่บ้าน แม่ และเมีย และสวมบทบาทใหม่ในฐานะผู้ชำนาญการในวิชาชีพ ผู้เสียภาษีอย่างเท่าเทียม ผู้ผลิตในวงจรการผลิต ฯลฯ บทบาทใหม่เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้มาจากความรู้ความชำนาญที่ได้มาจากการศึกษา

การที่ผู้หญิงออกมาเรียกร้องสิทธิและโอกาสในการศึกษาและการประกอบอาชีพ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความมีตัวตนของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะในสังคมเยอรมัน ซึ่งไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงจะละทิ้งสถานที่ของตนในพื้นที่ส่วนตัวเสียทีเดียว สถานภาพของผู้หญิงเปลี่ยนไปด้วยการศึกษากันเป็นที่มาของการรู้จักสิทธิและความสามารถของตนเองและโอกาสในการประกอบอาชีพ

ภาพรวมของนโยบายการศึกษาสตรีแผนใหม่นับแต่การเริ่มต้นจนถึงจบช่วงเวลาการศึกษาในบทความนี้ คือ การพัฒนาการศึกษาไปสู่ระบบการศึกษาที่อยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย แม้จะมีนักต่อสู้เพื่อการศึกษาสตรีบางกลุ่มที่ยืนยันความแตกต่างโดยธรรมชาติระหว่างเพศ แต่ความแตกต่างไม่ได้หมายความว่าความไม่เท่าเทียม ลักษณะที่สำคัญของการพัฒนาการศึกษาสตรีคือการปรับตัวเข้าหาระบบที่สังคมสร้างไว้ให้ผู้ชายก่อนแล้ว การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีจึงเปลี่ยนสถานภาพของสตรีเยอรมันไปสู่ความเท่าเทียมกับเพศชาย และไม่ใช้การสร้างเพศหญิงที่เป็นอิสระโดยสิ้นเชิง

การศึกษาแผนใหม่สำหรับสตรีในเยอรมนีตั้งแต่ทศวรรษที่ ๑๘๗๐ - ๑๙๖๐

บรรณานุกรม

- Albisetti, James C. Schooling German Girls and Women: Secondary and Higher Education in the Nineteenth Century. Princeton, 1988.
- Berg, Christa (ed). Handbuch der Deutschen Bildungsgeschichte, Vol. IV: 1870-1918 Von der Reichsgründung bis zum Ende des Ersten Weltkrieges. Munich, 1991.
- Greven-Aschoff, Barbara. Die bürgerliche Frauenbewegung in Deutschland 1894-1933. Göttingen, 1981.
- Hausen, Karin (ed). Frauen Suchen Ihre Geschichte: Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert. Munich, 1983.
- Hausen, Karin. 'Die Polarisierung der "Geschlechtscharakter" - Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familienleben', in Werner Conze (ed), Sozialgeschichte der Familie in der Neuzeit Europas. Stuttgart, 1976.
- Kleinau, Elke, and Claudia Opitz (eds). Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Vol. 2: Vom Vormärz bis zur Gegenwart. Frankfurt/New York, 1996.
- Kuhn, Annette. 'Das Geschlecht - eine historische Kategorie?', in Ilse Brehmer (ed), Frauen in der Geschichte, Vol. 4. Düsseldorf, 1983.
- Lange, Helene. Lebenserinnerungen. Berlin, 1921.
- Ullman, Hans-Peter. Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918. Baden-Baden, 1997.

วารสารยุโรปศึกษา